

H. F. ALPHE. D.

L. DUJARDIN S.

ՄԱՍԵԱՅ ԱՂԱԿԵՐ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ

նրատարակեալ ազգասեր սատարութեամբ

ՊԱՐՈՆ ԵԿՈՒՍԴՅԱՅ ՌԱՓԱՅԵԼԻ ՂԱՐԱՄԵԱՆ

Ս. ՏԱՐԻ. — ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ, 1855. — ԹԻԻ Բ.

Ի ՓԱՐԻՉ

Ի ԳՐԱՆՈՑԻ ՊԱՐՈՆ Ճ. ԱՐԱՄԵԱՆ

Ի Փողոցն Սեն-Մարիա, Թ. 38.

Գործակալք

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ԱԻԵՏԻՍ ԱՂԱՅ ՊԵՐՊԵՌԵԱՆ.

ԶՄԻՒՆԻՍ.

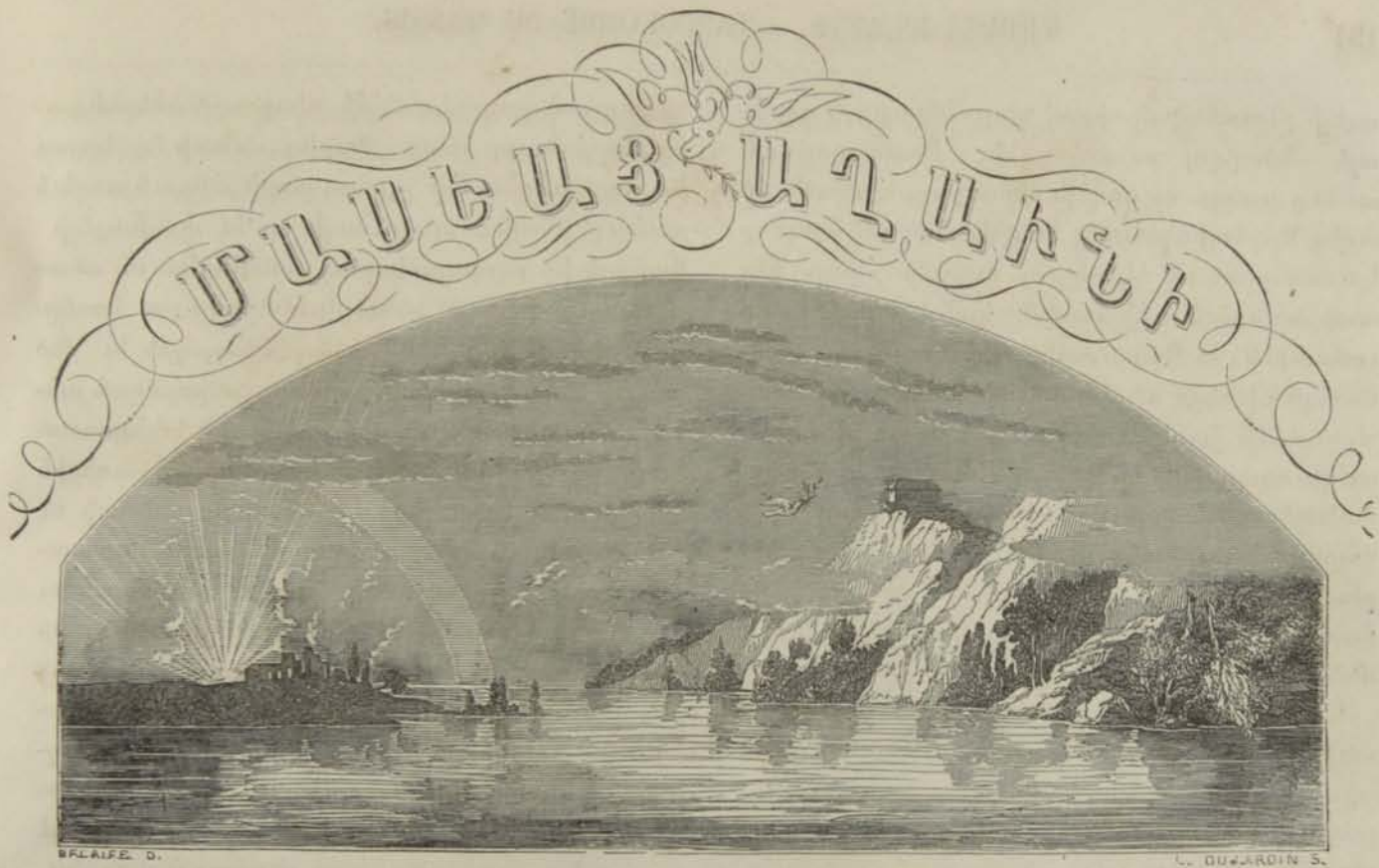
ՂՈՒԿԱՍ ԱՂԱՅ ՊԱԼԳԱԶԱՐԵԱՆ.

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻՍ.

ՂԱԶԱՐՈՍ ԱՂԱՅ ՏԵՐ-ԳՈՍՊԱՐԵԱՆ.

ԵՍՇ ՄՈԼՏԱՆԻՈՑ

ՔԱՄԻՆՈՐ ՅԱԿՈՒ ԱՂԱՅ ՊԵՆԵՎԵԱՆ

ՄԱՍԵԱՅԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ

Ա. ԿԵՆՅԱՂՕԳՈՒՏ ԲԱՆԻ

ՄԵՆՍՊԱՏԻՒ ՊՕՂՈՍ ԱՄԻՐԱՅ ՏԱՏԵԱՆ Ի ՓԱՐԻԶ .

Օսմանեան տերութեան կայսերական վառօղա-
րանաց վերատեսուչ՝ մեծապատիւ Պօղոս ամի-
րան, արեւելեան պատերազմին պիտոյիցը հա-
մար քանի մը ամսէ ի վեր Փարիզ ու Լոնտրա
եկած էր : Ինչպէս որ կը վայել իր բարձր աստի-
ճանին ու կարեւոր պաշտօնին, օսմանեան տե-
րութեան օգտին ու պատուոյն համար ամեն
պէտք եղած ջանքը, մտադրութիւնն ու գործու-
նէութիւնը անպակաս ըրաւ . միանգամայն՝ ինչ-
պէս որ Տատեան հոյակապ պատկառելի ազգա-
տոհմին համբարը կը պահանջէր՝ ոչ երբէք մոռցաւ
այն գեղեցիկ ազգասիրութիւնն ու բարեպաշտու-
րիւնը որ իրեն՝ եւ իր փառաւոր նախնեացն ու
արեւակցացը սեպնական ժառանգութիւն մը դար-
ձած են :

Յուլիսի մէջ Գաղղիոյ վեհափառ Կայսեր հետ
տեսնուեցաւ Թիւրքիի պալատը : Կայսրը շատ

մեծարանօք ընդունեցաւ զինքն ու օսմանեան
տերութեան զինարաններուն վրայ զովասանքով
խօսեցաւ հետը : Գիտէր Կայսրը թէ Պօղոս ամի-
րան Հայ է ազգաւ, եւ միանգամայն իր բազաւո-
րին հաւատարիմ պաշտօնեայ . մեր ազգին վրայ
արդէն ունեցած բարի համարումը աւելցաւ՝ տես-
նելով որ այսպիսի պատուաւոր իշխանաւորներ
ունինք, եւ նորէն զովեց վեհափառ Արքային
խմաստուն եւ վեհանձնական ընտրութիւնը՝ որով
նր որ արդիւնք, հաւատարմութիւն, ճարտա-
րութիւն՝ ու գործունէութիւն տեսնէ՝ անխտիր կը-
խրախուսէ ու կը վարձատրէ :

Տատեան ամիրան անցեալ տարի Փարիզ եկած
ատենը տեսնուեր էր նաեւ Փարիզու Գերապա-
տիւ Արքեպիսկոպոսին հետ, եւ իր ազնիւ
պայագատները ներկայացուցեր էր անոր օրհնու-
րեանը : Այս տարի ալ հետը տեսնուելու որ գնաց՝

աւելի ընտանեկան սիրով ընդունելութիւն գտաւ այն մեծարգոյ առաջնորդէն : Խօսակցութեան առնելը քաղցր ու գովելի հետաքրքրութեամբ մը ուզեց Արքեպիսկոպոսը տեղեկանալ թէ արդեօք Լուսաւորչական եկեղեցւոյ դաւանութիւնը ինչ տարբերութիւն ունի հոռովեական եկեղեցւոյ դաւանանքէն . եւ Պօղոս ամիրային կողմանէ բարգձմանօրէն խօսող անձին տուած համառօտ բացատրութենէն հասկընալով որ տարբերութիւնները աւելի արտաքին են քան թէ ներքին, եւ անհամաձայնութիւնները ոչ այնչափ հաւատոյ բուն վարդապետութեանց մէջ են՝ որչափ արարողութեանց օրինաւոր պէսպիսութեան ու քանի մը բառերու այլ եւ այլ մտօք հասկըցուելուն վրայ, մեծ ուրախութիւն ցուցուց :

Այն տեսութեան մէջ եւլած խօսակցութիւններէն առիւր առնելով ազգասէր ամիրան, ու ցաւագին սրախ հաստատուելով իր կարծեացը մէջ՝ թէ եւրոպացի աստուածարանի ց անգամ (բող թէ հասարակ ժողովրդոց) մեր ազգը *հերձուածող*, *հերթիկոս* եւ *մոլորեալ* անուանելը ոչ թէ զիտութեամբ է եւ ոչ ստոյգ տեղեկութեամբ, հապա ընդհանուր եւ վեր ի վերոյ տեսութեամբ միայն, եւ թէ քանի մը ազգատեաց կամ շոշոքորբ անձանց եւ կուսակցութիւններու՝ եւրոպացւոց տուած անկատար եւ ծուռ տեղեկութիւններն են միայն այս բանիս պատճառ, կամեցաւ գրով տալ նոյն ատենախօսութիւնը Փարիզու արքեպիսկոպոսին եւ ուրիշ գաղղիացի եկեղեցականաց . ուստի եւ տպագրած տետրակմը ներկայացուց անոր սեպտեմբեր ամսոյս Տին, եւ կրկին կրկին շնորհակալու թիւն եւ օրհնենք ընդունեցաւ ճշմարտասէր առաջնորդէն :

Նոյն տետրակը հայերէն բարգձմանութեամբ հանդերձ կրնրատարակենք անա ամաազրոյս մէջ՝ իբրեւ ազգայնոց եւ օտարաց օգտակար տեղեկութիւն : Յուսանք թէ մեր ազգասէր եւ բարեպաշտ ամիրային գովելի գործն ու ուղիղ դիտաւորութիւնը ուղղութեամբ հասկընան ամենայն բարեւերք, եւ արժանաւոր գովասանքով հուշակեն իր արդէն աշխարհաբարոզ եղած անունը ի պարձանս ազգիս Հայոց եւ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ :

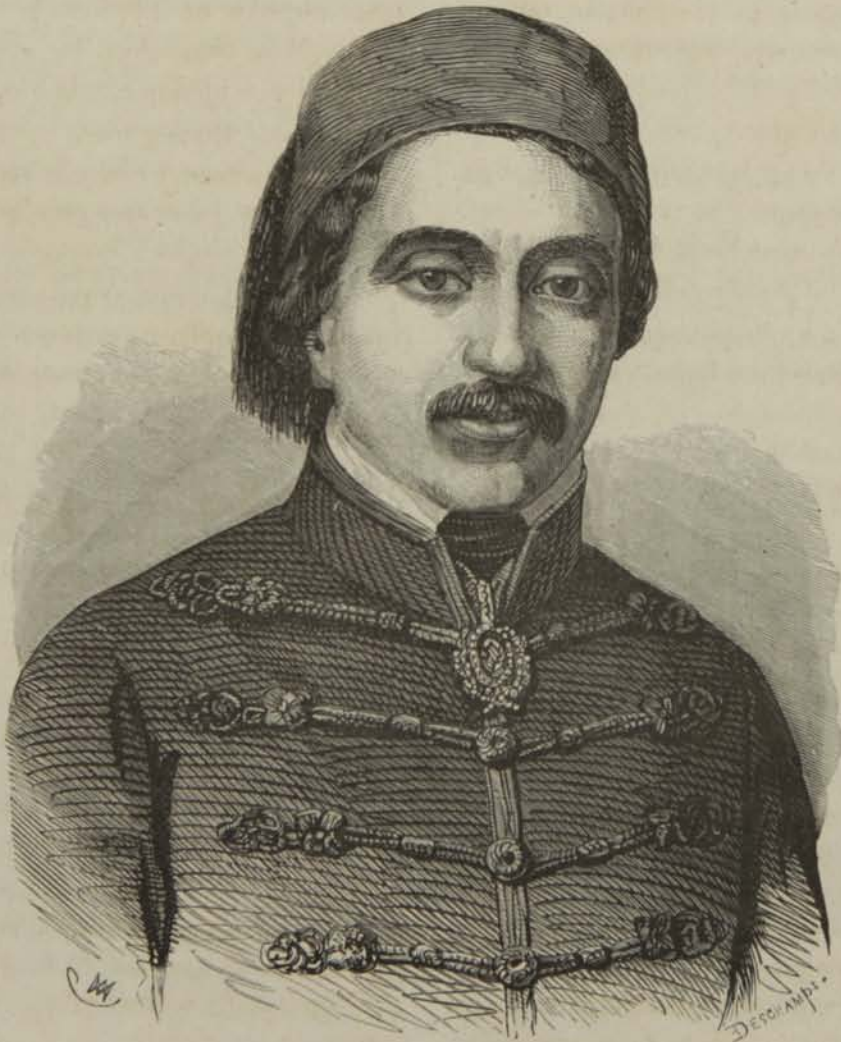
Իսկ մենք որ մասնաւոր կերպիւ ականատես եւ վայելող եղանք այս միջոցիս նոյն պերճապատիւ ամիրային վեհանձնական եւ ազգասիրական պաշտպանութեանն ու գրասէր առատաձեռնութեանը, պարտական ենք յայտնել հրապարակաւ մեր իրեն ունեցած երախտագէտ շնորհակալութիւնը :

Պօղոս ամիրան Մուրատեան վարժարանին մէջ

պատահած գայրակղական շփոթութիւններէն քանի մը օր ետքը հասաւ Փարիզ, ուստի եւ չկրցաւ իր ազդեցութեամբը՝ ըլլալու ջարիքներուն առջեւ առնուլ՝ ինչպէս որ յուսալի էր եւ վաժաբելի : Սակայն իր արդարակորով դատմամբն ու անաջատ մտքով ըրած քննութիւններովը լաւ հասկըցաւ թէ այն խնդիրն *խսկաղէս ազգային* եւ մեծ խնդիր է, եւ ոչ պատահական ու տղայական անհամաձայնութիւն մը ի մէջ մեծաւորի եւ հպատակաց, ինչպէս որ բերեամիտ մարդիկ ուզեցին հասկըցընել ազգայնոց եւ օտարաց : Ուստի եւ բանին իսկութիւնը հասկընալէն ետեւ՝ դատափետեալ եւ զրպարտեալ կողմին պաշտպան ու շատագով կեցաւ բանիւ եւ գրով՝ ինչպէս որ իր արդարասէր բնատրութեանը կը վայելէր : Բայց անով ալ գոհ չեղաւ : Նայեցաւ որ այն վարժարանին մէջ տարիներով ազգին բարւոյն համար աշխատած մարդիկ, ու աշխատանքին ճանչնալու ուրիշներէն աւելի պարտական անձանց կողմանէ անյուր ապերախտութեամբ մերժուած մարդիկ, փոխանակ զլուխնին մեկղի քաշելու եւ մնացած կեանքերնին ամեն մտմտութեւ բերեաւ նորանոր ապաշնորհութիւններ կրելու վտանգներէ ազատ անցընելու, ազգին սիրոյն համար մինչեւ ի սպառ նախատակիլ կուզեն, քաջալերեց գանոնք եւ ամեն տեսակ ձեռնտուութիւն խոստացաւ իր եւ իրեն պէս ազգասիրաց կողմանէ : Ճանչցաւ թէ որչափ հարկաւոր եւ օգտակար էր Փարիզու մէջ նոր վարժարանի մը գտնուիլը՝ ուր Մուրատեան վարժարանէն կամաւ քան թէ ակամայ դուրս մնացած պատանիք կրթութեան եւ ուսման բարիքը վայելեն ազգային խնամակալութեամբ . եւ իբրեւ առհաւատչեալ իր համոզմանն ու վստահութեանը՝ բաւական մեծ գումար մը նուիրեց այժմէն ի դիւրութիւն սկզբնական ծախուց . որով եւ ինքն եղաւ այն վարժարանը հիմնող առաջին եւ բազմարդիւն բարերարաց մեկը, օրինակին ընելու ազդեցութեանը կողմանէ ալ անշուշտ առաջինը : Եթէ յիշտի այն կերպով ծաղկի եւ յառաջանալ Արեւելեան Բազմալեզու Վարժարանն որ կարելի ըլլայ մէջը ոչ միայն լիարժեք աշակերտներ շատ ունենալ, այլ եւ վստեմախոն ամիրային վաժաբանացը համեմատ՝ քանի մը աղքատ բայց ընտիր ազգային պատանիներ ալ դատախարակել, յայտնի է թէ Մեծապատիւ Տատեան ամիրան հայրագիր եւ բարերար պիտի ճանչցուի այն պատանեկաց, որոնց ճեղոցան ու նոյն իսկ պատանեաց օրհնենքները լիարերան գոհութեամբ պիտի ընդունի որդւոց որդի, եւ իր պատուական Ազգատոնմը

պիտի փառաւորուի յախտեան : Այս բարեաց
գործակից գտնուիլը միայն պիտի ըլլայ նաև մեր
կողմանէ արժանաւոր եղան մը այն շնորհակա-

լութեան որ կը փափաքինք ցուցնել ազգասեր
Ամիրային :

Վառօղապետ Պօղոս ամիրայ Տառեան .

ԱՌ ԳԵՐԱՊՍՏԻՒ ՏԷՐ ՍԻՊՈՒՐ

ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՓԱՐԻԶ ԲԱՂԱՔԻ .

Սրբազան Տէր .

Ձեր Մեծութեանը երկրորդ անգամ այցելութեան եկած
ատենս ինձի բրած բարեւեր եւ յիշատի քրիստոնեակայել ըն-
դունելութիւննիդ, եւ հայրական սրտաբռնի խօսքերով իմ
վրաս եւ բոլոր ազգատոնմիս վրայ հայրապետական օրհնու-

A SA GRANDEUR MONSEIGNEUR SIBOUR

ARCHEVÊQUE DE PARIS, ETC., ETC.

MONSEIGNEUR,

L'accueil bienveillant, vraiment chrétien, que Votre
Grandeur m'a fait lors de ma dernière visite, et l'effu-
sion avec laquelle votre cœur paternel a répandu sur
moi, ainsi que sur toute ma famille, la sainte bénédiction

բին սփռելնիդ՝ կրքաշայերէ զիս որ Ձեր Մեծութեան անաշտօ-
քննութեանը յանձնեմ առաջիկայ Տեղեկութիւնը :

Վ. Հ. Գարբիէ Այվազովսքի վարդապետը որ զիս Ձեր Մե-
ծութեանը ներկայացուց, այն օրը Ձեր նրախրանօքը քանի
մը բացատրութիւններ տուաւ բերնով այն խնդիրներուն վրայ
որ մեր ազգային եկեղեցին ընդհանրական եկեղեցին բաժ-
նուածի պէս կերեցընեն : Այն բացատրութիւններն այնպէս
յստակ ու այնչափ ճիշդ էին որ Ձեր Մեծութիւնը ամենեւին
չդանդաղեցաւ ըսելու որ « Երէ Այվազովսքի վարդապետին
ըսածները համաձայն են ճշմարտութեան, — ինչպէս որ հա-
մոզուած եմ —, մեր եւ ձեր եկեղեցեաց դասանակին մեջ
էական տարբերութիւն մը չկայ, Հայաստանեայց եկեղեցին
ալ զրեքէ նոյն համեմատութիւնն ունի Հռովմայ մեծի եկեղե-
ցոյն նետ՝ ինչ որ ունի գաղղիական եկեղեցին, եւ հրամանքդ
ալ ինձի պէս լաւ ուղղափառ ես » :

Այս լսելով մեծապէս ուրախացայ որ Ձեր Մեծութեան ան-
կողմնակէր վկայութեան շնորհիւր թէ ես եւ թէ իմ ազգային
եկեղեցիս ազատ կրմանը այն անձանց մեղադրութիւններն
որ քիչ տեղեկութիւն ունին այսպիսի խնդիրներու. վասն զի
շատ մարդիկ կան՝ նոյն իսկ Գաղղիոյ եկեղեցականաց մեջ, որ
մեր վրայ մեծամեծ ու բանձը մոլորութիւններ կը դնեն, եւ
հերձաւորի ու մինչեւ հերետիկոսի նախատական անունները
կուտան մեզի :

Երէ ճշմարիտ է այն խօսքն որ կըսեն թէ տգիտութիւնը մայր
է մոլորութեան, կարծեմ թէ ամենանարկաւոր բան է փարա-
տել Եւրոպացի մատենագրաց մտքէն այն մոլոր կարծիքն որ
Սերետիքի ամենէն զեղեցիկ, ամենէն ճիշտ եւ ամենէն ուղղափառ
եկեղեցիներէն մեկուն վրայ ունին :

Ուստի համարձակեցայ նոյն բացատրութիւնները քիչ մը
աւելի ընդարձակելով զիր անցընելու, եւ գաղղիարէն բարգմանել
տուի. շեմ երկրայիւր ամենեւին, Սրբազան Տէր, որ նրամանք-
նիդ բոլորովին համաձայն պիտի գտնէք այս գրուածքը Ձեր
արդէն լածին ու հասնածին :

Ձեր շնորհած հաւանութիւնը երէ նորէն հաստատեք, այս
հաստատութիւնը ինձի եւ իմ սիրելի ազգիս համար անսպառ.
աղբիւր մը պիտի բլլայ այն օրնութեան որ տուիք ինձի, եւ
զոր նորէն կրխնդրեմ բոլոր իմ արեւելեան դասակիցնե-
րուս համար :

Մեամ բազում մեծարանօք Սրբազան Տէր,

Գերազատի Մեծութեանդ

Ամենախոնարհ ծառայ

ՊՈՂՈՍ ՏՍԵՍԱՆ

Արքունի Վարդապետ Յամանեան պետու-
րեան, Անդամ Ազգային ժողովոյ Հայոց Ի Կոս-
տանդնուպոլիս, եւ այլն, եւ այլն :

Ի Փարիզ, 25 Յունիսի 1855.

pastorale, m'encouragent à soumettre à l'examen impar-
tial de Votre Grandeur le présent mémoire.

Le R. P. Gabriel Aivazovsky, qui avait bien voulu me
présenter à Votre Grandeur, lui a donné ce jour-là, ver-
balement, sur son invitation, quelques explications au
sujet des questions qui semblent séparer notre Église na-
tionale de l'Église universelle. Ces explications étaient si
claires, si précises, que Votre Grandeur n'a pas hésité un
instant à reconnaître que si tout ce que le P. Aivazovsky
disait était conforme à la vérité, ainsi que vous en étiez
persuadé, au fond il n'y avait pas de différence entre la
croyance de notre Église et la vôtre; que l'Église ar-
ménienne se trouve vis-à-vis la grande Église de Rome
à peu près dans les mêmes rapports que l'Église galli-
cane, et que, par conséquent, je suis aussi bon catholi-
que que vous, Monseigneur.

J'étais tout heureux de me voir dès lors moi-même,
ainsi que mon Église nationale, grâce au témoignage de
Votre Grandeur, à l'abri de toute attaque des gens peu
instruits du fond de ces questions; car il y a beaucoup de
personnes, même parmi le clergé de France, qui nous
imputent des erreurs grossières, et nous qualifient des
noms odieux de schismatiques et même d'hérétiques.

S'il est vrai que l'ignorance est la mère de l'erreur, je
présume qu'il est nécessaire, indispensable, de dissiper
cette ignorance des écrivains de l'Europe qui les induit
en erreur sur le compte de la croyance d'une des plus
belles, des plus antiques et des plus orthodoxes Églises de
l'Orient chrétien.

J'ai donc pris la liberté de mettre par écrit, en les dé-
veloppant, ces mêmes explications; je les ai fait traduire
en français, et je ne doute nullement, Monseigneur,
que vous ne les trouviez tout à fait conformes à ce que
vous avez déjà entendu et approuvé.

Une confirmation de cette approbation donnée de la
part de Votre Grandeur, serait pour moi et ma chère na-
tion une véritable source permanente de la bénédiction
que vous m'avez accordée et que j'implore pour tous mes
coreligionnaires de l'Orient.

J'ai l'honneur d'être, Monseigneur,

De Votre Grandeur,

Le très-humble et très-obéissant serviteur

BOGHOS DADIAN,

Directeur des Poudreries impériales de Cons-
tantinople, membre du Conseil national
arménien, etc., etc.

Paris, ce 25 juin 1855.

Տ Ե Ղ Ե Կ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԳԷՄ ԵՂԱՍՄ ՄԵՂԱԳՐՈՒ-
ԹԵԱՆՑ ՂՐԱՅ :

Թեպետ եւ աստուածային Նախախնամութեան կամօքը զանազան տառապանաց մեջ ընկած է երբեմն Հայոց ազգը, սակայն իր հարցը դաւանանքին հաւատարիմ մնալը ամեն ժամանակ փայլեր է անժխտելի պայծառութեամբ . եւ այս դաւանութեամբ է միայն որ ազգաց եւ ազանց մեջ Հայոց ազգութիւնն ալ անկորուստ պահուեր է :

Հայաստանի մեջ քրիստոնեական կրօնին ու աստուածաբանութեան առաջին քարոզիչներն եղան սուրբ առաքեալքն Թադէոս եւ Բարբուղիմէոս . բայց այս կրօնը՝ բոլոր երկրին ու տերութեան հաւատք եղաւ չորրորդ դարուն սկիզբները՝ առաքելչաշան քարոզութեամբ սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին :

Ամեն մարդ ալ զիստէ քէ այս հաւատքը շատ դարերով զուտ եւ անխառն մնաց ամեն տեսակ մոլորութենէ :

Այն պատերազմներն ու քաղաքական յեղափոխութիւններն որ ետեւէ ետեւ պատանեցան Արեւելք, եւ մանաւանդ Հայաստանի մեջ՝ մինչեւ Խաչակրաց ատենները, ընդհատեցին Հայոց եկեղեցւոյն բարեկամական յարաբերութիւններն առաջ Կոստանդնուպոլսոյ եկեղեցւոյն եւ յետոյ Հռովմայ եկեղեցւոյն հետ, եւ կամ գեթ դժուարացուցին ու քիչցուցին :

Երկուասաներորդ դարուն վերջերը Հայք քիչ մը հանգստութիւն գտնելով՝ նորէն սկսան Երուպացւոց մօտենալ : Յետոյ Փրորենտիոյ տիեզերական ժողովոյն մեջ Հայերն ալ իրենց դաւանանքը յառաջ բերին, ու եզրինեոս Դ Պապեն մասնաւոր կոնդակ մը ընդունեցան :

Թեպետ եւ Հայոց ուղղափառութիւնը այսպիսի փառաւոր ապացոյցներ ուներ, քեպտա եւ իրենց կարողիկոսները մինչեւ նախընթաց դարուն սկիզբները միշտ փափաք ցուցուցեր են սուրբ Արոտոյն հետ յարաբերութիւն ունենալու, սակայն քրիստոնեայ ժողովրդոց մեկ մասը միաքը դրեր է քէ Հայաստանեայց եկեղեցին բաժնուած է ընդհանրական եկեղեցիէն :

Բայց աւելի Երուպացւոցմէ ոմանք՝ մոլորելով քանի մը քարոզիչներու խօսքերէն որ քիչ տեղեկութիւն ունէին արեւելեան բարուց եւ սովորութեանց, համարձակ ընծայեցին Հայոց *հերե-*

NOTE

RELATIVE AUX INculpATIONS QUI SONT FAITES A L'ÉGLISE ARMÉNIENNE.

Au milieu de toutes les épreuves qu'il a plu à la divine Providence de faire subir de temps en temps au peuple arménien, sa fidélité à la foi de ses pères a brillé constamment d'un éclat incontesté; c'est cette foi qui a été la seule sauvegarde de son individualité parmi les nations de l'Orient.

Ce furent les saints apôtres Thaddée et Barthélemy qui, les premiers, firent connaître à l'Arménie cette religion qu'elle devait pratiquer avec tant de ferveur; mais elle ne devint la croyance du pays et la religion de l'État qu'au commencement du ive siècle, par les mérites et grâce aux prédications de saint Grégoire l'Illuminateur.

Tout le monde convient qu'elle est restée pure et sans mélange d'aucune erreur pendant plusieurs siècles.

Les guerres et les révolutions politiques qui se succédèrent en Orient, et surtout en Arménie, jusqu'au temps des croisades, interrompirent les relations amicales de l'Église arménienne avec l'Église de Constantinople d'abord, et ensuite avec l'Église de Rome, ou les rendirent et plus difficiles et moins fréquentes.

Vers la fin du xiie siècle, les temps devenant meilleurs, les Arméniens recommencèrent à se rapprocher des Européens.

Plus tard, au Concile œcuménique de Florence, les Arméniens exposèrent leur profession de foi, et obtinrent du pape Eugène IV la célèbre *Bulle aux Arméniens*.

Malgré ces preuves éclatantes d'orthodoxie, quoique les patriarches arméniens, jusqu'au commencement du dernier siècle, aient eu à cœur d'être en relation avec le Saint-Siège, l'Église arménienne ne laissa pas d'être regardée par une partie du monde chrétien comme séparée de l'Église universelle.

Mais ce sont surtout certains Européens, égarés par le zèle malentendu de quelques missionnaires peu instruits des mœurs et des usages orientaux, qui n'hésitèrent pas à flétrir les Ar-

տիկոսի ու հերձուածոցի ատելի անունները :

Հայոց մեջի խոնականագոյն անձինքը՝ որ ուրիշներէն ալ լաւ կրճանջնան իրենց ազգին Եւրոպայի քաղաքակիրք ժողովրդոց հետ ունեցած վերաբերութիւնը, իրենց եկեղեցոյն այս վիճակին վրայ շատ կըցաւին, քեպեա եւ զօրաւոր դարձան մը չեն կրնար ընել՝ ժամանակին եւ զանազան հանգամանաց դժուարութեանցը համար :

Հայաստանեայց եկեղեցին ամեն ժամանակ այնպէս համարեր է քէ իր պատրիարքները ինքը պիտի ընտրէ, ինչպէս որ Արեւելքի ամեն պատրիարքական եկեղեցիներուն ալ սովորութիւնն էր : Պահած է միշտ ընդհանրական եկեղեցոյ վարդապետութիւններն ու խորհուրդները այնպէս՝ ինչպէս որ կրտսնուին առաջին դարերու Յունաց Հարց գրուածքներուն մէջ :

Այն մեղադրութիւններն որ այս օրուան օրս կըլլաին Հայոց եկեղեցոյն որ իբր քէ չընդունիր, նախ՝ Հոգւոյն սրբոյ ելումը ոչ միայն ի Հօրէ, այլ եւ յՈրդւոյ. երկրորդ՝ երկու բնութիւնք իՔրիստոս. երրորդ՝ ննջեցելոց վիճակին վրայ եղած վարդապետութիւնը, եւ չորրորդ՝ Պապին գերազանտութիւնը, — հաստատուն հիմ մը չունին : Այս բանս դիւրաւ ստուգելու համար բաւական է որ կարգայ մէկը այն սրբոց Հարց գրուածքները՝ որոնց վարդապետութեանը պարձանօք կընեստեին Հայքամեւնայն հաւատարմութեամբ եւ անփոփոխ կերպով :

Ա. ԵԼՈՒՄՆ ՀՈԳԻՈՅՆ ՍՐԲՈՅ Ի ՀՈՐԷ ԵՒ ՅՈՐԴՒՈՅ.

Սուրբն Գրիգոր Լուսաւորիչ, առաջին պատրիարք կամ կարուղիկոս Հայոց ի չորրորդ դարու . « Հայր յանձնէ, Որդի ի Հօրէ, Հօգին ի նօ-
« ցունց ի նօսին : » — Այս ձեւը շատ անգամ Հայոց կարուղիկոսներն իրենց կոնդակներուն սկիզբը կըդրնէին :

Սուրբն Եղիշէ մեծանուն վարդապետ ի հինգերորդ դարու, Վարդան պատմագրին յիշատակած մէկ վկայութեանը մէջ կըսէ . « Առաջինն (Հայր) « չէ ծնեալ յումեքէ . երկրորդն (Որդի) ծնունդ է « առաջնոյն . երրորդն (Հօգի) երկրորդին եւ « առաջնոյն ելումն եւ բղխումն, իբր արմատ « եւ ծառ եւ պտուղ : »

Ժողովն ազգային ի Շիրակվան (յամի 862) . « Երէ ոք ոչ խոստովանեսցի սրբոյ եւ կենդանա-
« բար Երրորդութեանն մի բնութիւն եւ երեք ան-
« ձինք, գՀայր անձառ, եւ զՈրդի ի Հօրէ, եւ

méniens des noms odieux d'hérétiques et de schismatiques.

Les plus sages parmi les Arméniens, ceux qui connaissent le mieux la situation de leur nation à l'égard des peuples les plus civilisés de l'Europe, déplorent amèrement cet état de leur Eglise, quoiqu'ils ne puissent y apporter aucun remède efficace, à cause des difficultés des temps et des circonstances.

L'Eglise arménienne a toujours cru devoir se donner elle-même ses patriarches, ainsi que c'était l'habitude générale des Eglises patriarcales de l'Orient. Elle a conservé le dogme, l'enseignement catholique et les sacrements tels qu'on les trouve dans les Pères grecs des premiers siècles.

Les reproches qu'on lui fait aujourd'hui de ne pas adopter : 1° la doctrine de la procession du Saint-Esprit, non-seulement du Père, mais aussi du Fils; 2° la reconnaissance de deux natures en Jésus-Christ; 3° la doctrine de l'état des âmes après la mort; 4° la primatie du Pape, ne sont pas fondés. Il est facile de s'en apercevoir en lisant les écrits des docteurs dont elle se fait gloire de suivre fidèlement et invariablement la doctrine.

I. Procession du Saint-Esprit du Père et du Fils.

Saint Grégoire l'Illuminateur, premier patriarche ou *catholicos* de l'Arménie, dans le ive siècle : « Le Père est de soi-même, le Fils est du Père, le « Saint-Esprit est d'eux et en eux. » — Cette formule était souvent placée par les patriarches de l'Arménie au commencement de leurs lettres pastorales.

Saint Élisée, docteur célèbre du ve siècle, dans un passage qui nous a été conservé par l'historien Vartan : « Le premier (le Père) n'est engendré « de personne; le second (le Fils) est engendré du « premier; le troisième (le Saint-Esprit) émane et « procède du second et du premier, comme le « fruit provient de l'arbre et de la racine. »

Le Concile national de Schiragvan (l'an 862) : « Si quelqu'un ne professe pas qu'il y a dans la « Sainte Trinité une nature et trois personnes : le « Père sans cause, et le Fils engendré du Père, et

« զՀոգին սուրբ ի նոցունց կուրենեն՝ հարբ եւ
« հաւասար եւ հասարակաց, այնպիսին նգովեալ
« եղիցի : »

Նոյն վարդապետութիւնը քննուեցաւ ու ամենայն կերպով հաստատուեցաւ ուրիշ ազգային ժողովոյ մը մէջ՝ որ յատկապէս այս բանիս համար գումարուեցաւ 1251ին :

Իսկ երբ Հայոց սուրբ վարդապետներէն ոմանք աւելի յաճախ գործածեր են Աետարանին ձեւը, « Որ ի Հօրէ եյանէ, » սակայն մէկը չէ եղած որ ըսած ըլլայ թէ Որ ի Հօրէ եյանէ « եւ ոչ յԻրդոյ » : — Անկէց ի՛ գատ, ոմանք ալ անոր համար զգուշացեր են բղխի ըսելէն որ հայերէն բղխումն բառը մասնաւոր կերպով յաղբերէ կամ յատաշին սկզբնէ՛ ծագում կրնշանակէ :

Բ. ԵՐԿՈՒ ԲՆՈՒԹԵՒՆԵՔ Ի ՔՐԻՍՏՈՍ .

Հայաստանեայց Եկեղեցին միշտ դուանած է զՔրիստոս Տէրն մեր ճշմարիտ Աստուած եւ ճշմարիտ մարդ, ուստի եւ երկու բնութիւն ի միում անձին՝ որ է անձն Բանին : Ասոր համար ամեն ժամանակ հերքած է Նեստորի ու Եւտիքեսի իրարու ներնական մոլորութիւնները :

Գլխաւոր՝ եւ զրեքէ մի միայն պատճառ Յունաց եւ Հայոց մէջ ատեն ատեն ծագած վէճերուն՝ եղած է հայերէն բնութիւն (φύσις) բառին նշանակութեան անորոշ ըլլալը, որ յատկապէս անձն կրնշանակէ :

Ապա ուրեմն իրաւունք ջունին անոնք որ Հայոց միաբնակ եւ եւտիքական կրսեն : Թող կարդան այն Ատենաբանութիւնն որ գրած է Յովնանէս Իմաստասէր Օձնեցի՛ կարուղիկոս Հայոց յուրերորդ դարու, եւ տպուած է ի Վենետիկ հանդերձ լատին բարգմանութեամբ Հ. Մկրտիչ վարդապետի Ազգերեան յամին 1816 : Այն ատենաբանութիւնը Հոովմայ հոջակաւոր աստուածաբաններուն քրեւորեանը յանձնուելով՝ ըստ ամենայնի համաձայն ճանչցուեցաւ ընդհանրական Եկեղեցւոյ վարդապետութեանը հետ :

Անկէց ի գատ, սուրբն Ներսէս Կլայեցի կարուղիկոս Հայոց յերկուսասներորդ դարու կրսէ յայտնապէս .

« Երկուս ասել դարձեալ բնութիւն
Վասն ի յերկուց գոյ միութիւն,
Չէ այս օտար ճշմարտութիւն՝
Թէ ջբաժանեն յերկուս բզմին : »

Սուրբն Ներսէս Լամբրոնացի աւելի ալ պարզ

« le Saint-Esprit procédant de leur essence, en
« égalité complète entre eux, qu'il soit anathème. »

La même doctrine a été discutée et pleinement confirmée dans un autre Concile national réuni exprès pour cet objet, l'an 1251.

Que si quelques-uns des Pères arméniens ont employé le plus souvent la formule de l'Évangile : *Qui procède du Père*, au moins il n'est personne qui ait dit : *Qui procède du Père, non du Fils*. — En outre, ceux qui ont évité l'expression arménienne *pekhoumn* (*emanation* ou *procession*), l'ont fait parce que ce mot signifie plus spécialement la procession *de la source* ou *d'un seul principe*.

II. Deux natures en Jésus-Christ.

L'Église arménienne a constamment reconnu Jésus-Christ vrai Dieu et vrai homme; par conséquent, deux natures en une personne, la personne du Verbe. Ainsi, dans tous les temps, elle a rejeté les erreurs opposées de Nestorius et d'Eutychès.

La cause principale, et presque unique, des discussions qui s'élevèrent parfois entre les Grecs et les Arméniens, c'est l'ambiguïté du mot arménien *pnoutioun* (φύσις, *nature*), qui signifie plus proprement *personne*.

C'est donc à tort que quelques auteurs donnent aux Arméniens les noms de *monophysites* et d'*eutychéens*. Ils n'ont qu'à lire le discours de Jean Otznétzi, surnommé *le Philosophe*, patriarche de l'Arménie du VIIIe siècle, discours publié à Venise avec une traduction latine, par le P. J.-B. Aucher, l'an 1816. Soumis à l'examen des plus célèbres théologiens de Rome, ce discours fut reconnu complètement conforme à la doctrine de l'Église universelle.

En outre, saint Nersès Glaiétzi, patriarche de l'Arménie du XIIe siècle, dit clairement :

« Dire aussi deux natures en Jésus-Christ, à
« cause de la réunion des deux en une seule
« personne, n'est pas contraire à la vérité, si toute-
« fois l'on ne divise pas en deux l'unité. »

Saint Nersès Lampronatzi plus clairement en-

կերպով. « Նոյն է Աստուած եւ մարդ սակ
զԲրիստոս եւ երկու բնութիւն : »

Գ. ՎԻՃԱԿ ՆՆՁԵՑԵԼՈՅ .

Հայոց եկեղեցին կրճաւատայ թէ նոգիք իրենց
մարմնէն մահուամբ բաժնուելուն պէս՝ աստուա-
ծային ատեանը կեղին : Որոնք որ արժանի են
յաւիտենական կենաց՝ երկնային երանաւետ
հանգստութիւնը կրվայելն, իսկ անոնք որ թերեւ
մեղօք վախճաներ են՝ առանց քաւորիւն ընդու-
նելու այս աշխարհս, այնպիսի տեղ մը կերբան
ուր որ մեղաց ծանրութեանը կամ ջափուն համե-
մատ պատիժներ կան, եւ այս պատիժները կրնան
թերեւեա կամ կարճընալ՝ կենդանի հաւատացե-
լոց աղօրքովն ու օժանդակութեամբը :

Հայս կրբացատրէ անա սուրբն Գրիգոր Լու-
սաւորիչ այս խօսքերովս . « Իսկ զճաւատա-
« ցելոց մեղուցելոց եւ խոստովանողաց եւ ապաշ-
« խարողաց, եւ հաղորդեալ վրկական խոր-
« հրդոյն, եւ հրաժարեալք յաշխարհէս, եւ նոցա
« կատարեսցին յիշատակք, Բրիստոսի պատա-
« բազան, եւ աղօրիք, եւ գրով տնանկաց եւ
« այլ բարի գործովք. զի վերջնովքս բարեգոր-
« ծութեամբք՝ հանգուցեալքն նորոգեսցին նորո-
« գութեամբ կենացն անվախճանից : »

Այսու դիտմամբ է անա որ Հայաստանեայց
եկեղեցին ամեն ժամանակ աղօրք քրած է ննջե-
ցելոց համար . բաւական սեպուի այն աղօրքներէն
մեկը յիշել՝ որ սրբոյն Ներսիսի Կայացեալ շարա-
դրածն է .

« Անեղ խորհուրդ բահանային .
Բազկատարած կայր ի բեմին
Առաջի սուրբ սեղանոյն .
Հուր շիջանի, խառար մերժի .
Տըբտմեալ նոցիքն ուրախանան,
Զի բողոքիւն մեղաց լինի :
Ողորմած Տէր, ողորմեա
Հոգեոցըն մեր նընջեցելոց : »

Գաւանութիւնը թեպէտ եւ այսպէս յստակ եւ
որոշ է, սակայն *քաւորան* բառը Գաղղիացոց
փիւրկանուտ բառին նշանակութեամբը չկայ
հայերենին մէջ, ինչպէս որ հռովմեական Հայք
կրբանեցըննն, այլ կրնշանակէ *անդի* կամ *գործի*
քաւանեան :

Իսկ դժօխքի դատապարտելոց տանջանացը
յաւիտենական, ըլլալուն վրայ Հայք ոչ երբէք
տարակոյս ունեցած են :

core : « Dire Jésus-Christ Dieu et homme, et le
« dire de deux natures, c'est la même chose. »

III. Etat des âmes après la mort.

L'Église arménienne croit que les âmes, sépa-
rées du corps par la mort, se présentent immé-
diatement au tribunal divin. Celles qui méritent
la vie éternelle se reposent dans la béatitude cé-
leste; celles qui sont parties avec des péchés lé-
gers, mais qui n'ont pas été expiés en cette vie,
vont dans une demeure où il y a des peines pro-
portionnées à la grandeur et au nombre des pé-
chés, et qui peuvent être tempérées et abrégées
par les vœux des fidèles qui sont sur la terre.

C'est ce qu'explique en ces termes saint Gré-
goire l'Illuminateur : « Quant aux fidèles qui,
« après avoir péché, ont confessé et subi la pénit-
« tence, et sont morts après avoir communié au
« sacrement salutaire, il faut que commémora-
« tion se fasse d'eux, par le saint sacrifice de Jé-
« sus-Christ, par les prières, par la charité envers
« les pauvres, et par d'autres œuvres de piété, afin
« que, avec le secours de ceux qui vivent encore,
« les décédés se renouvellent à la régénération de
« la vie éternelle. »

C'est aussi dans cet esprit que l'Église armé-
nienne a prié de tout temps pour les morts. Il suf-
fira de citer une seule de ces prières, composée
par le saint patriarche Nersès Glaiéti :

« Terrible est le mystère du prêtre qui se tient
« debout, les bras tendus, devant le saint autel. Le
« feu s'éteint, les ténèbres se dissipent, les âmes
« attristées se réjouissent de ce que leurs péchés
« se remettent. O Dieu de miséricorde, ayez pitié
« des âmes de nos trépassés. »

Malgré cette croyance claire et expresse, le nom
du *purgatoire* n'existe pas dans la langue armé-
nienne, et le mot *kavaran*, adopté par les Armé-
niens unis pour désigner le purgatoire, signifie
plus proprement *propitiatoire*.

Quant aux peines éternelles des réprouvés, les
Arméniens n'ont jamais douté de leur existence.

Գ. ԳԵՐԱԳԱՀՈՒԹԻՒՆ ՊԱՊԻՆ .

Հայք զՀոովմայ եպիսկոպոսը կրնամարին ճշգրտաբար յաջորդ սրբոյն Պետրոսի, ուստի եւ ժառանգորդ ամենայն արտօնութեանց որովք կամեցաւ Քրիստոս Տէրն մեր գտուրբն Պետրոս միւս առաքեալներէն աւելի նախապատուել :

Վերը յիշեցինք Հայոց կաթողիկոսացը Հոովմայ Պապերուն հետ ունեցած հին յարաբերութիւնները : Անոնց վարդապետներուն շատ մը վկայութիւններէն մեկ քանին միայն բաւական են ալ աւելի կրնան ապացուցանել այն մեծարանքն որ միշտ ունեցեր են առ յաջորդ սրբոյն Պետրոսի :

Նախ, որպէս զի հասկըցուի քէ Հայք կրճանջնան որ Պապերը իրաւունք ունին ժողովոց մեջ նախագահ բազմելու, մեկ վկայութիւն մը միայն մեջ բերենք սրբոյն Աբանասի վարուց պատմութենէն որ կամ բարգմանուած եւ կամ հայերէն շարադրուած է՝ հաւանականաբար հինգերորդ դարուն մեջ : « Յուլիոս եպիսկոպոսապետն Հոովմայ զայ ի ժողովն Սարգիկայ (ի ձեռն փոխանորդին իւրոյ). զի ոչ էր արժան առանց նորա կամացն ժողով լինել ըստ սահմանի ուղղափառաց : »

Զարարիա կաթողիկոս իններորդ դարու . « Քանզի ի Հոովմ հանդերձեալ էր կարգել զարուն Պետրոսի եւ Պողոսի, եւ զգլխաւորութիւն սուրբ Եկեղեցոյ : »

Սուրբն Ներսէս Կայեցի կըզբէ յամին 1168 առ կայսրն Յունաց ի Կոստանդնուպոլիս . « Նա զի եւ յուսք քէ սուրբ եւ առաջին ամենայն եպիսկոպոսապետաց՝ հայրապետն Հոովմայ եւ փոխանորդն Պետրոսի առաքելոյն՝ յիւրոց անտի իմաստնոց առաքեաց խօսել առաջի սուրբ բազաւորութեան ձերոյ վասն միարանութեան հաւատոյ : »

Մխիթար Գօշ վարդապետ երեքտասներորդ դարու, երկնային դասակարգութիւնը եկեղեցական դասակարգութեան կամ քանաչափաւորութեան հետ համեմատելով կըսէ . « Իններորդ դաս վերագոյն քան զամենեսեան՝ Պապիոս, նմանեալ քերովբէից : »

Զնք յիշեր ուրիշ շատ վկայութիւններ ալ որ ասոնցմէ պակաս չեն ոչ պարզութեան եւ ոչ վերականութեան կողմանէ, վասն զի կարծենք քէ այս յիշուածները բաւական են ալ աւելի կը-

IV. La Primatie du Pape.

Les Arméniens tiennent l'évêque de Rome pour le vrai successeur de saint Pierre; par conséquent, pour le possesseur de toutes les prérogatives par lesquelles Jésus-Christ a voulu distinguer saint Pierre des autres apôtres.

Nous avons rappelé plus haut les anciennes relations des chefs de l'Église arménienne avec les Papes: quelques passages, entre tant d'autres, des docteurs arméniens prouveront surabondamment le respect qu'ils ont toujours eu pour les successeurs de saint Pierre.

D'abord, pour démontrer que les Arméniens reconnaissent aux Papes le droit de présider aux Conciles, nous ne citerons qu'un seul passage de la vie de saint Athanase, traduite ou composée en arménien probablement dès le ve siècle: « Julius, archevêque de Rome, assiste au Concile de Sardes (par son représentant); parce qu'il n'était pas convenable, d'après la discipline des orthodoxes, de convoquer un Concile sans le consentement de l'archevêque de Rome. »

Le patriarche Zacharie du ixe siècle: « Il avait résolu d'établir à Rome le siège de Pierre et de Paul, et la principauté de la sainte Église. »

Saint Nersès Glaiëtzzi écrivait, l'an 1168, à l'empereur grec de Constantinople: « D'autant plus que nous avons appris que le saint, le premier de tous les archevêques, le patriarche de Rome, le successeur de l'apôtre Pierre, avait envoyé quelques-uns de ses savants pour parler devant Votre Majesté de la conciliation de foi. »

Mekhitar Koche, docteur du xiiie siècle, en comparant la hiérarchie céleste à la hiérarchie ecclésiastique dit: « Neuvième ordre, supérieur à tous les autres, c'est le Pape, ressemblant aux Chérubins. »

Nous laissons de côté d'autres témoignages non moins clairs ni moins authentiques, croyant que les passages cités par nous sont plus que suffisants pour démontrer le respect que les Pères de l'Église

ցուցնենք քե Հայաստանեայց եկեղեցոյ Հարք
որչափ մեծարանք ունեցեր են ամեն ժամանակ
առ Քահանայապետն Հոովմայ :

Հայոց մի միայն չընդունած բանք՝ Պապին
այն կերպ *զերազոյն իշխանութիւնն* է՝ ինչ որ մեր
ատենները ճանչցուած է, վասն զի վախեն քե
անով կը գրկուին այն իրաւունքեն որ ունին վա-
ղեմի աւանդութեամբ՝ իրենք ընտրելու իրենց կա-
թողիկոսը :

Այս է անա Հայաստանեայց եկեղեցոյն վար-
դապետութիւնն ու վիճակը ամենայն անկեղծու-
թեամբ :

Եւ սակայն ժՄ. դարուն քանի մը յոյն մատե-
նագրաց ծուռ կարծիքը կասկածելի ըրաւ զա-
նոնք քրիստոնեայ ազգաց առջեւ : Հայոց եկեղե-
ցոյն իմաստուն վարդապետները ոչ երբեք դա-
դարեցան իրենց ոսոխացը դեմ գրելն ու բողո-
քելն . բայց ձայներնին լսող չեղաւ, մանաւանդ
քե խօսքերնին ջնասկըցուեցաւ : Հայոց լեզուն
հասկըցող քիչ կար, ուստի այն լեզուաւ եղած
գրուածքները անծանօթ մնացին. ընդ հակառակն՝
Յունաց լեզուն այն ատենները շատ տարածուած
ըլլալով, նիկոնի (որ ի Յունաց եւ ի Լատինացոց
սուրբ ճանչցուած է) եւ ուրիշ յոյն մատենագրաց
գրուածքները Արեւմտից մեջ ընդունելի եղեր են
իրբեւ արժանահաւատ վկայութիւններ : Եւ անա
այն ատենն Հայոց եկեղեցին ընդհանրական
եկեղեցոյ ուղղափառութենէն հեռացած սեպեցին
Յոյնք եւ Լատինացիք :

Ասանկ գնաց մինչեւ այն ատենն որ Յունաց
կայսրը Մանուէլ Կոմնենոս՝ փափաքելով Հայոց
դաւանութեանը տեղեկանալ, բուրք գրեց առ
սուրբն Ներսէս Կրայեցի, որ եւ ճնորհալի, կա-
թողիկոս Հայոց, եւ հարկաւոր եղած տեղեկու-
թիւնները խնդրեց :

Սրբազան կաթողիկոսը ամենայն սիրով յանձն
առաւ, ու անկեղծ, զօրաւոր եւ շնորհալից ճճով
մը տեղն ի տեղը ցուցուց քե Հայոց եկեղեցոյն
վարդապետութիւնը ինչպէս ամեն ժամանակ հա-
մաձայն եղած է Յունաց եւ Լատինացոց վարդա-
պետութեանը հետ : Այն բացատրութեանց վրայ
այնպէս գոն եղան երկու կողմէն ալ որ միաբա-
նութիւնը անտարակոյս պիտի ըլլար՝ երբ սրբոյն
Ներսէսի վախճանիլը վրայ ջնասներ :

Այն երանելոյն յաջորդ Գրիգոր կաթողիկոսն
ուզեց որ իր նախորդին սկսած գովելի գործը
լմընցրնէ. ժողով մը ըրաւ 1179ին Հոովմայի մեջ,
ուր էր այն ատեն Հայոց կաթողիկոսարանը, եւ

arménienne témoignèrent de tous temps pour le
souverain Pontife de Rome.

La seule chose que rejettent les Arméniens, c'est
la *suprématie* du Pape telle qu'elle est reconnue
de nos jours, parce qu'elle semble les priver du
droit antique et traditionnel de se donner eux-
mêmes leur patriarche.

Telle est, dans toute sa sincérité, la doctrine et
l'état de l'Église arménienne.

Et pourtant une prévention de quelques au-
teurs grecs du xie siècle a réussi à la discréditer
aux yeux du monde chrétien. Les savants Pères
de cette Eglise ne cessèrent pas d'écrire et de pro-
tester contre ces adversaires, mais leur voix ne
fut pas écoutée, ou plutôt on ne les comprit pas.
La langue arménienne était peu connue; on ne
sut pas ce qui venait d'être publié dans cette lan-
gue; tandis que la langue grecque étant alors très-
répandue, les ouvrages de Nicon (honoré par les
siens et par les Latins du titre de saint) et ceux
d'autres auteurs grecs ont été accueillis en Occi-
dent comme des écrits dignes de toute confiance.
C'est depuis ce temps-là que l'Eglise arménienne
fut considérée par les Grecs et les Latins comme
éloignée de l'orthodoxie de l'Eglise universelle.

Cet état de choses dura jusqu'à l'époque où
l'empereur grec Manuel Comnène, animé du dé-
sir de s'informer de la croyance des Arméniens,
s'adressa à saint Nersès Glaiétzi, surnommé le
Gracieux, catholicos de l'Arménie, pour en obte-
nir les explications nécessaires.

Le saint patriarche se mit avec empressement
à l'œuvre; il démontra tout au long et avec un
style plein de sincérité, d'énergie et d'onction,
combien le dogme de l'Eglise arménienne a tou-
jours été conforme à celui des Eglises grecque
et latine. Ces explications ont tellement satisfait
les deux parties, qu'on était à la veille d'une
réunion cordiale lorsque la mort enleva saint
Nersès à son troupeau.

Le successeur de ce digne prélat, le catholicos
Grégoire, voulut achever l'œuvre si bien commen-
cée par son prédécesseur; il réunit, en 1179, un
Concile à Roum-Kalé, résidence patriarcale des

սուրբն Ներսես Լամբրոնացի՝ Տարսոնի արքեպիսկոպոսը հոն շատ գեղեցիկ ատենարանութիւն մը քրատ, յորում մեկ կողմանէ Յունաց եւ Հայոց մէջ եղած տարաձայնութեան պատճառները բացատրեց, մեկայ կողմանէ անժխտելի փաստերով ցուցուց քե՛ սրբափ դիւրին եւ միանգամայն հարկաւոր է որ երկու ուղղափառ եկեղեցեաց մէջ խաղաղութիւնն ու սէրը հաստատուի : Սակայն այնչափ փութաշան աշխատանքները իրենց վախճանին չհասան. երկու կողմէն ալ կոխները ջղաղբեցան, եւ միաբանութեան հակառակողները քանի գնացին աւելցան :

Լատինացոց եկեղեցին մինչեւ այն ատեն, անկեց ալ շատ ետեւ, Հայաստանեայց եկեղեցւոյն հետ սիրով կրվարուէր. բայց 1258ին Անտիոքայ լատին պատրիարքը ուզեց իւր իրաւասութեան տակը առնուլ Հայոց կարուղիկոսը : Տեսնելով որ վախճանին չկրնար հասնիլ՝ գանգատ քրատ Գրիգոր Թ պապին. իսկ անիկայ խոնհոսութիւն սեպեց որ առաջ տեղեկանայ խնդրոյն. ուստի գիր գրեց Հայոց, եւ անոնց պատասխանովը սիրտը հանգչեցաւ :

Երկու հայ եպիսկոպոսներ, մեկուն անունը Ներսես՝ մեկայինը Սիմոն, 1341ին բանադրուած ըլլալով Միսիքար կարուղիկոսէն իրենց անկարգ վարուցը համար, քանի մը լատին քարոզչաց հետ միացան, եւ կարուղիկոսն ու իր եկեղեցին իբրև հերետիկոս ամբաստանեցին : Յանկ մը շինեցին Հայոց եկեղեցւոյն մոլորութեանցը՝ որ մինչեւ հարիւր տասուիբերի հանեցին, եւ գնացին Աւենիոն որ Բենեդիկտոս ԺԲ պապին ցուցրնեն : Պապը այն գրուածքը յուղարկեց Հայոց Լեւոն բագաւորին, անիկայ ալ կարուղիկոսին տուաւ : Միսիքար կարուղիկոսը ժողովի կանչեց Սասայ մէջ բոլոր Հայոց եպիսկոպոսներն ու արքեպիսկոպոսները՝ որպէս զի այն ամբաստանութեանց տրուելու պատասխանին վրայ խորհին : Ժողովն ալ գայն պատասխանը՝ կամ քե՛ քսենք Հայաստանեայց եկեղեցւոյ դեմ եղած ամբաստանութեանց օրինաւոր հերքումը յուղարկեց Կղեմէս Զ պապին. անիկայ ալ առ կարուղիկոսն գրած թղթին մէջ յայտնեց իր ամենայն կերպիւ գոն ըլլալը :

Գիտելու բան մըն է ասիկայ որ ամեն անգամ որ պապերը՝ փոխանակ Հայոց եկեղեցւոյն դեմ եղած ամբաստանութեանց մտիկ ընելու՝ անոր պատրիարքներուն հարցուցեր են որ՝ ստուգեն, այս եկեղեցին միշտ արդարացի է ամբաստանութիւններէն :

Իննուկինստիոս ԺԳ եւ Կղեմէս ԺԾ. իրենց թղթակ-

Arméniens à cette époque, et saint Nersès Lampronatzi, archevêque de Tarse, y prononça un discours très-remarquable dans lequel, tout en expliquant les motifs des dissensions existant entre les Grecs et les Arméniens, il prouva d'une manière incontestable la facilité aussi bien que la nécessité de rétablir la paix et la concorde entre les chrétiens des deux Églises également orthodoxes. Malgré tant de généreux efforts, on n'atteignit pas le but : les attaques continuèrent de part et d'autre, et les adversaires de la réunion allaient toujours en augmentant.

L'Église latine avait été jusqu'alors, et ensuite pendant longtemps, très-bienveillante pour l'Église arménienne; cependant, dès l'année 1238, le patriarche latin d'Antioche essaya de soumettre à sa juridiction le catholicos arménien. Irrité par l'insuccès de ses démarches, il en porta plainte à Grégoire IX; mais le pape jugea prudent de s'informer de la question : il en écrivit aux Arméniens, et la réponse qu'ils lui adressèrent le satisfit pleinement.

Deux évêques arméniens, nommés Nersès et Simon, excommuniés en 1341 par le catholicos Mèkhitar, à cause de leur mauvaise conduite, se joignirent à quelques missionnaires latins pour accuser le catholicos et son église comme entachés d'hérésie. Ils dressèrent une liste renfermant rien moins que cent treize erreurs de l'Église arménienne, et ils se rendirent à Avignon pour la présenter à Benoît XII. Le pape expédia cet écrit à Léon, roi d'Arménie, qui le remit à son tour au catholicos. Mèkhitar s'empessa de réunir à Sis, capitale de l'Arménie, tous les évêques et archevêques arméniens pour délibérer sur la réponse à faire aux accusations. Le Concile adressa cette réponse, ou plutôt cette réfutation formelle de toutes les accusations portées contre l'Église arménienne, au pape Clément VI, qui, dans une lettre écrite au catholicos, lui témoigna toute sa satisfaction.

Il est à noter que toutes les fois que les papes, au lieu de prêter l'oreille à des accusations portées contre l'Église arménienne, se sont adressés à ses patriarches pour les vérifier, cette Église a toujours eu gain de cause contre ses accusateurs.

Dans les correspondances qu'Innocent XIII et Clément XI entretenirent, le premier en 1697, et

ցութեանց մէջ որ ըրին՝ առաջինը 1697ին եւ երկրորդը 1701ին Հայոց Նահապետ կաթողիկոսին, 1710ին ալ Աղեքսանդր կաթողիկոսին հետ, « սիրելի եղբարք մեր ի Քրիստոս » կրսեին անոնց :

Այսպէս ուրեմն, այն ժամանակներէն ոչ առաջ եւ ոչ ետքը, ոչ երբէք Հոռոմայ Եկեղեցին ժողովով եւ քննութիւն ընելով հրատարակեր է թէ Հայաստանեայց Եկեղեցին մոլորեալ է, հերձուածող է, հերետիկոս է եւ այլն : Իսկ երբ քանի մը լատին քարոզիչներ, մանաւանդ թէ լատինացեալ հայ քահանաներ, ամեն ժամանակ աշխատեր են ու կաշխատին Հայոց Եկեղեցին այն կերպով անարգելու, տարակոյս չկայ որ պատճառը իրենց անտեղի նախանձայուզութիւնն է, եւ կամ մեղադրելի դիտաւորութեամբ կուգեն արդարացրել անով իրենց լատինանալը եւ հայկական ազգային արարողութեանց դեմ ունեցած արհամարհանքը :

Պիոս Թ՛ պապին քահանայապետութեան առաջին տարիները քիչ մնաց որ աւելի կերպով մը պիտի պայծառանային ընդհանրական Եկեղեցւոյ տարեգրութեանցը մէջ՝ Հայոց Եկեղեցւոյն բոլորովին ժտննալովը առ Եկեղեցին Հոռոմայ : Գերապատիւ Ֆերրիէրի նուիրակը մինչդեռ ի Կոստանդնուպոլիս էր՝ Տաճկաստանի Հայոց ազգային ժողովոյն կողմանէ պատգամաւորութիւն մը ընդունեցաւ որ մայրաքաղաքին երեսելի անձինքներէն բաղկացեալ էր, ստորագրեալս ալ այն պատգամաւորաց մէկն ըլլալու պատիւն ունեցեր էր : Անոնց Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ վարդապետութեանցը վրայ տուած քանի մը բացատրութիւնները լիակատար կերպով հաճոյ եղան Գերապատիւ Նուիրակին : Ամսոս որ այն Անձին սաստիկ պնդելովը թէ ոչ միայն պատշաճ՝ այլ եւ հարկաւոր է որ ազգային պատրիարքաց եւ եպիսկոպոսաց ընտրութիւնը պապին ձեռքովն ըլլայ (որ Արեւելքի մէջ հազարաւոր տարիներէ ի վեր հաստատուած սովորութեան հակառակ է), Տաճկաստանի Հայոց պատգամաւորներուն ըրած այցելութիւնը անպտուղ եղաւ :

Գիտենք թէ երոպացի աստուածաբաններէն ոմանք մեծ բանի տեղ կրդնեն պապին անուանը յիշուիլը պատարագին մէջ : Այս յիշատակութիւնը քիչ կամ շատ եական մաս սեպելու էր եկեղեցական բարեկարգութեան՝ որ ոչ երբէք պատճառ է Արեւելքի եկեղեցիներուն մէջ. անկեց իզատ՝ կրհարմարձակինք ըսելու թէ ըստ մեր կարծեաց, ինչպէս որ չկրնար ըսուիլ թէ որովհետեւ Ռուսիոյ հպատակ Հայերը՝ Ռուսաց կայսեր անուեր պատարագին մէջ կը յիշեն՝ ուրեմն զինքը գլուխ կը ճանջնան

le second en 1701, avec Nahabed, catholicos arménien, et en 1710 avec le catholicos Alexandre, ces papes les traitaient de *chers frères en Jésus-Christ*.

Ainsi donc, ni avant ni après ces époques, l'Eglise de Rome n'a déclaré en Concile, après examen, que l'Eglise arménienne était dans l'erreur, schismatique, hérétique, etc. Que si quelques missionnaires latins, ou plutôt certains prêtres arméniens latinisants, ont travaillé de tous temps et ne cessent de travailler à dénigrer de la sorte l'Eglise arménienne, il est certain qu'ils sont guidés par un zèle malentendu ou par une intention coupable de justifier le latinisme qu'ils ont embrassé et leur mépris pour les rites nationaux arméniens.

Les premières années du pontificat de Pie IX ont été sur le point d'être illustrées dans les annales de l'Eglise universelle par un rapprochement complet de l'Eglise d'Arménie à celle de Rome. Monseigneur le nonce Ferrieri reçut, durant son séjour à Constantinople, une députation du conseil national des Arméniens de la Turquie, choisie parmi les personnages notables de la capitale. Le soussigné a eu l'honneur d'en faire partie. Un exposé des doctrines de l'Eglise arménienne, présenté par cette députation, a obtenu l'approbation pleine et entière de Mgr le nonce. Malheureusement ce prélat, insistant sur la convenance, la nécessité même de la nomination des patriarches et des évêques nationaux par le pape, contrairement à l'usage séculaire établi en Orient, cette démarche des représentants des Arméniens de la Turquie n'a eu aucun résultat.

Nous n'ignorons pas que certains théologiens européens attachent beaucoup d'importance à ce que le nom du pape soit solennellement prononcé dans la liturgie de la messe. Outre que cet acte ne devrait être considéré que comme un point plus ou moins essentiel de la *discipline ecclésiastique* qui n'a jamais été observé dans les églises d'Orient, qu'il nous soit permis de dire que, à notre avis, comme on ne peut dire que les Arméniens sujets russes, parce qu'ils prononcent à la

իրենց եկեղեցւոյն, այսպէս ալ իրաւունք չկայ ըսելուրէժամանեան տերութեաննպատակ Հայերն ու ուրիշները՝ պապին անունը պատարագին մէջ չյիշատակելով՝ անոր իրաւունքները կուրանան եւ անոր կառավարած եկեղեցիին բաժնուած են :

Վերջացընենք ուրեմն այս Հայոց եկեղեցւոյն վարդապետութեանն ու վիճակին վրայ եղած համառօտ տեղեկութիւնը՝ ըսելով թէ այս եկեղեցին ճիշդ եւ երկիւղած կերպով պահեր է մինչեւ հիմա ինչ որ ընդուներ է իր նախնի վարդապետներէն իբրեւ մասունք հաւատոյ եւ արարողութիւնք. ոչ անոնց վրայ նոր բան աւելցուցեր, եւ ոչ անոնցմէ բան մը պակսեցուցեր է ժԲ դարէն ի վեր, այսինքն սրբոյն Ներսէսի Շնորհալույ ժամանակէն, որոյ գրուածքները ծանօթ են նաեւ այլեւ այլ բարգձմանութեամբ, եւ ամէն տեսակ հաւատոյ եւ արարողութեանց խնդիրներուն մէջ մեծ հեղինակութիւն ունին¹. եւ սոյն բանը հաստատեց նաեւ այն ազգային ժողովն որ եղաւ ի Կոստանդնուպոլիս 1820ին : Նոյն ժողովը Հրատարակելով անունով հրատարակեց հոն տպագրութեամբ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ դաւանութիւնը :

Այժմու Հայկազունք կը հաստատեն թէ իրենք մտքերնին դրած են որ անյողոյող մնան այս սկզբանց վրայ, նախ՝ վասն զի այս սկզբունքները ի սրբոյն Գրիգորէ Լուսաւորչէ ընդունած եւ ասոնցմէ ոչ երբէք խտտորած ըլլալով, կը համարին թէ ասոնք յառաքելական աւանդութիւն են. երկրորդ՝ վասն զի իրենց միշտ սիրելի եղած եւ դեռ բոլորովին չվերցուած ազգութեանը մեկ հատիկ նշխար ասոնք մնացած են :

Իրենց խղճմտանքին բովանդակ գորութեամբը կըբողոքեն ընդդէմ այն ամենայն նորաձեւութեանց որ ատենով կամ մօտ ժամանակներս մտած կրնան ըլլայ իրենց նախնի Հարց վարդապետութեանը մէջ այն խնդիրներուն վրայ որ քրիստոնէից մէջ ուրիշ խնդիրներէն աւելի վեճի տակ ընկած են, եւ պատրաստ են զանոնք վերցընելու թէ վարդապետութեան եւ թէ արարողութեանց մէջէն :

Յոյս ունին Հայկազունք թէ իրենց ազգին կրօնական վիճակին այս յայտարարութիւնը, յորում ճշմարտութեէ գատ ուրիշ բան չկայ, արժանի կըլլայ բարեւեր մտադրութեան իրենց ամենայն եղբարցն ի Քրիստոս, եւ կըհամարին թէ բաւական ալ կըլլայ որ եւրոպայի քրիստոնեայ ժողովրդոց իմաստնագոյն աստուածաբանից հաւանութեանը արժանաւորին :

messe le nom de l'empereur de Russie, le reconnaissent pour chef de leur Eglise, de même on ne peut pas non plus dire avec raison que, pour n'avoir pas prononcé le nom du pape à la messe, les Arméniens sujets tures et autres méconnaissent ses droits, et qu'ils sont séparés de l'Eglise gouvernée par lui.

Et pour terminer cet exposé rapide de la doctrine et de l'état de l'Eglise arménienne, nous dirons que cette Eglise a strictement et religieusement conservé jusqu'ici tout ce qu'elle a appris de ses anciens docteurs en matière de dogme et de rites; elle n'y a rien ajouté ni rien retranché, depuis le XIIe siècle, dans lequel vivait saint Nersès Glaiétzi, dont les ouvrages sont connus par diverses traductions, et dont l'autorité est incontestable dans toutes les questions dogmatiques et liturgiques. Ce qui est affirmé aussi par le Concile tenu à Constantinople en 1820. La déclaration de la profession de foi de l'Eglise arménienne fut imprimée à Constantinople par le même Concile, sous le titre d'*Invitation à l'amour fraternel*.

Les Arméniens d'aujourd'hui déclarent qu'ils sont résolus à persévérer dans ces principes, parce que ces principes étant ceux que saint Grégoire leur a laissés, et ne s'en étant jamais écartés, ils les considèrent comme étant de tradition apostolique; et parce que c'est tout ce qui leur reste d'une nationalité toujours aimée, et qui n'a pas été encore entièrement détruite.

Ils protestent de toutes les forces de leur conscience contre toutes les innovations qui ont pu s'introduire autrefois ou de nos jours dans la doctrine de leurs anciens Pères, sur les questions les plus controversées parmi les chrétiens, et ils seraient disposés à les faire disparaître de l'enseignement et du culte.

Ils aiment à croire que cette exposition de l'état religieux de la nation arménienne attirera la bienveillante attention de tous leurs frères en Jésus-Christ. Ils pensent qu'elle suffira pour leur valoir l'approbation des théologiens les plus éclairés de l'Europe chrétienne.

ՀԱՐՍՏԱՆԱԿՈՒ ԸՆՍՐՔՆԵՐ :

Մեզիւք անունով գաղղիացի հեղինակը կըսէ թէ « Մեր դարուս մարդկանց սեպհական յատկութիւններէն մէկն ալ՝ հարստութիւն զիջելու փափաքն է : » Այս խօսքիս ճշմարտութիւնը ապացուցի կարօտ չէ, գործով կըտեսնուի ամէն տեղ, եւ մանաւանդ արուեստից ու գիտութեանց ծաղկեալ տեղերը . վասն զի որ որ գեղխութիւնը շատ է՝ ծախքի դոները մեծ կըլլան, ծախքերուն ալ ստակ բաւեցընելու համար՝ հարստութիւն պէտք է :

Հարստանալու փափաքը թէ որ չափէ դուրս չըլլայ՝ ապօրինաւոր բան չէ . հաւատք, փիլիսոփայութիւն, օրէնք, ասոնք ամէնն ալ կրնան այս փափաքը սանձել ու կանոնաւորել, բայց վերջընել չեն կրնար : Ուրեմն արդեօք ինչ ընելու է որ որջափ կարելի է շատուր ըլլան իրենց վիճակին վրայ գոն մարդիկը : Ասոր մէկ հնարքը Է՛տիտըն անունով իմաստուն անգղիացին կըցուցընէ այս խօսքերով . « Հարստութիւն զիջելու զխաւոր եւ անվրեպ ճամբան խնայութիւնն է : Ամէն մարդ նոյնպէս՝ յարմարութիւն չունի ստակ վատարկելու . բայց խնայութեան առաքինութիւնը ամէն մարդ ալ կրնայ ի գործ դնել . եւ ես կարծեմ թէ քիչ մարդ կայ որ անցուցած օրերը միտքը բերած ատեն չտեսնէ որ երէ փուճ տեղ վատնած մանր մուրք ծախքերն ըրած չըլլար, այսօրուան օրս բաւական ստրկի տէր եղած էր :

« Խնայութենէն ետեւ աշխատանքն է հարստանալու ճամբան . ուստի Իտալացոց մէջ առակ եղած են այս երեք իմաստուն խօսքերը .

« Ինչ որ կրնաս դուն ընել՝ ուրիշի ընել մի տար :

« Ինչ որ կրնաս այսօր ընել՝ վաղուան մի ձգեր :

« Գործին պզտիկն ու ծախքին փոքրիկը մի արհամարհներ :

« Հարստանալու ճամբուն մէկն ալ է գործողութեանց մէջ կարգ մը կանոն մը ունենալը, որ զըժար բան ալ չէ : Ուրի անունով երեւելի իշխանին հարցուց բարեկամներէն մէկը թէ այդչափ անհամար գործողութիւններուն ինչպէս կըհասնիս : Պատասխան տուաւ թէ « Իմ գաղտնիքս այս է որ ամէն բան մէկիկ մէկիկ կընեմ : Երբ որ ստիպողական գործ մը ունենամ, մինչեւ որ այն չլմըննայ՝ ուրիշ բան չեմ մտածեր . երբոր տանս գործերը հոգալ պէտք ըլլայ, խելքս միտքս անոնց կուտամ՝

մինչեւ որ կարգի դնեմ : » Իրացընէ շատ անգամ կըտեսնենք որ հանդարտարարոյ ու զանդաղ մարդիկ՝ իրենց գործերուն մէջ կարգ կանոն դրած ըլլալով՝ մեծ հարստութեան տէր եղեր են . իսկ անդին ուրիշները, այս կատարելութիւնը չունենալուն համար, որջափ ալ խելացի, կրակոտ ու գործունեայ ըլլան՝ յաջողութիւն գտնելու տեղ կարեն գործերնին :

« Այս ըսածներուս նայելով, կարծեմ թէ որ եւ իցէ մարդ, ինչ վիճակի մէջ ալ ըլլայ, երէ ուզէ՝ անշուշտ կրնայ հարստանալ : Ինչէն է որ երբեմն մեծամեծ կատարելութեանց տէր մարդիկ յաջողութիւն չեն գտներ իրենց ձեռք զարկած գործոյն մէջ . վասն զի կամ այն է որ հարստութիւնը ուրիշ բաներէ վար կըղենն, կամ այն է որ կուզեն հարբատանալ՝ բայց իրենց խելքին յարմար երեւցած ճամբով, ու աշխարհիս ամէն զուարճութիւններն ալ միանգամայն վայելելով : »

Անգղիացի հեղինակը թեպէտ հարստութեան հնարքներուն մէջ խնայութիւնը առաջին կըղեն, բայց յայտնի է թէ աշխատանքը անկէ առաջ դնելու է, վասն զի մարդս վաստակ պիտի ընէ որ խնայութիւն ալ կարենայ ընել : Քսենոփոն կըսէ թէ « Խնայութիւնը ստացուածքն աւելցընելու գիտութիւնն է . » եւ՝ ստացուածք ըսելով կըհասկընայ որ եւ իցէ ապրուստի ու վաստակ ընելու միջոցները . որով կրնանք ըսել թէ գործունեութիւնը, խելքը, ճարտարութիւնն ալ իրական ստացուածքի տեղ կրնան դրուիլ :

Ընտանեկան խօսակցութեան մէջ սովորական ոճ մըն է *այրուստ ճարել* կամ *այրուստ զանալ* ըսելը, ինչպէս որ զբարառին մէջ ալ ունինք՝ *զիկանս պանարել*. ասով կ'իմացուի թէ *կեանքը* կամ *այրիւր*՝ *այրուստը*՝ ճարելու, պաճարելու, փնտռելու գտնալու բան է, որ ի հարկէ առանց աշխատանքի չըլլար : Պօղոս առաքելոյն խօսքն ալ ասոր կընայի որ կըսէ թէ « Որ ոչն աշխատիցէ՝ եւ կերիցէ մի . » չաշխատողը կերակուր ալ պիտի չուտէ : Իսկ Սոկրատ այս կերպով կըբացատրէ դատարկութեան հետեւանքները . « Ով որ արնեստ մը չգիտեր ու գետին բանիլ չուզեր, յայտնի բան է որ այնպիսոյն միտքը գողութեամբ աւագակութեամբ եւ կամ ողորմութեամբ ապրիլ է, կամ թէ այնպիսին անխելք մարդուն մէկն է : »

Այս ալ կայ որ աշխատանքն օգուտ քաղելու համար՝ լա է միակերպ ու առանց ձանձրութեան աշխատիլ՝ բան թէ չափազանց յոգնելով ու քնատութեամբ աշխատելով հիւանդանալ : « Փութա յամբ » ըսած է հին առակը, այսինքն փութա բայց

մի շտապիր, ոյժդ խնայութեամբ բանեցուր որ քե առողջութիւնդ ղիմանայ եւ քե կարենաս քիջ ատենի մէջ շատ գործ տեսնել :

Կուզես որ ձանձրայի մեկ աշխատանք մը շուտով ու *ՅԵՅԵ ԿԵՐՊՈՎ* լմընցընես . նայե որ կրցածիդ ջափ լաւ աշխատիս, այնպէս որ գործդ ոչ ամօք բերե քեզի եւ ոչ մեղադրութիւն, եւ հարկ ալ չըլլայ որ նորէն սկսիս :

Աշխատանքը ինչպէս որ պետք է օգտակար ընելու համար, մարդս պիտի նայի որ իր վիճակին ընտրութիւնը լաւ կերպով ընէ . այս ընտրութիւնն ալ լաւ կըլլայ ընդհանրապէս՝ երբոր մեկուն ախարժակին ու կարողութեանը յարմար է : Սակայն ինչ վիճակ ալ ընտրես, առանց խնայութիւն ընելու հարստանայր կարելի բան չէ : Ո՛ր

եւ իցէ ընչաւետ մարդու հարստութեան աղբիւրն որ փնտռես, կըտեսնես որ աւելի իրարու վրայ դնելով պահուած ստակն ու խնայութիւնն եղեր է այն աղբիւրը՝ քան քե ստակը պտըտցընելու ճարտարութիւնը :

Խնայութիւնը այս մեծ աղեկութիւնն ալ ունի որ ի գործ դրուելու՝ համար ոչ շատ խելքի կարօտ է, ոչ խորունկ մտածութեանց եւ ոչ կարգէ դուրս բարերազդութեան . ուստի քե աղքատը կրնայ խնայող ըլլալ, քե միջակը եւ քե հարուստը, բաւական է որ կամքունենան, ու աղքատը՝ խնայող աղքատէն բարի օրինակ առնէ, միջակը միջակէն, հարուստն ալ հարըստէն : — Ուրիշ անգամ խնայութեան կանոններուն վրայ կըլխօսինք :

Բ՝ Տ Ե Ս Ա Ր Ա Ն Ք Ե Ի Ր Ո Պ Ա Յ

Ա Ր Ո Ւ Ե Ս Ս Ա Հ Ա Ն Գ Է Ս .

Հ Ա Ր Ե Ի Ա Ն Յ Ի Տ Ե Ս Ո Ւ Ք Ի Ի Ն Ա Ն Գ Ղ Ի Ո Յ Յ Ո Ւ Ղ Ա Ր Ա Մ Յ Բ Ե Ր Բ Ե Ր Ո Ւ Ն Վ Ր Ա Յ :

Տիեզերական արուեստանհանդիսին մէջ Գաղղիոյ բերքերէն ետեւ ամենէն հարուստները Անգղիոյ հանդիսարաններն են :

Հանքի ու մետաղներու կողմանէ առջի բերան Գաղղիայէն վար կերենայ, բայց լաւ դիտելու ըլլաս ե՞՞ Անգղիոյ անբաւ հարստութիւնը այս բանիս մէջ ալ մեկէն կըհասկըցուի : Միայն գետնածուխի կամ ածխաքարի տեսակները 26/4 հատ են . բող զանազան քոքերն ու ածխաքարի նման ուրիշ վառելիքները : Երկարեղենի եւ ուրիշ տեսակ տեսակ մետաղներուն մէջ՝ նշանաւոր է արծաթաբեր կապարը :

Երկրագործական դործիքները քե շատուր են եւ քե լաւ շինուած . ասոնց մէջ ամենէն աւելի աչքի զարնողներն են շոգեշարժ արօրը, շոգեշարժ արտնուծը եւ ուրիշ զանազան մանր շոգեգործիներ :

Այլ եւ այլ արուեստից մէջ գործածուած իրարմէ գեղեցիկ ու վարպետ գործիքները շատ կատարելագործուր են . օրինակի համար, Սմիթ անունով անգղիացոյն կտաւ գործելու մեքենան

մեկ վայրկեանի մէջ երկու հարիւր յիսուն անգամ մագոզ կընետէ :

Ասոր նման ուրիշ մեքենայ մը կայ որ 250,000 ֆրանքի ծախուր է : Գործիք մը կայ որ բոքի վրայ նկարուած ձեւերը կտաւ տպելու երկըրէ գլաններուն վրայ կըփորագրէ . ուրիշ փոքրիկ գործիք մըն ալ երկարուղիներու տոմսակներուն վրայ բուհամար կըտպէ :

Կառք շինելու արհեստը շատ բարակցեր ու լաւցեր է : Տեսարանական գործիքները վերջի աստիճանի կատարելութեան հասած կըսեպուին, մանաւանդ մեծամեծ ու գեղեցիկ ղիտակները : Նոյնպէս նշանաւոր են ելեքտրական գործիքները, ծովուն տակէն անցնող հեռագրական բեղերը, շարժարանական գործիքներու գաղափարները, եւ այլն :

Շատ գեղեցիկ կաշիներ ու բոքեր կան, որոնց նմանը ուրիշ տեղ չգտնուիր : Կերակրեղինաց կողմանէ ամենէն աւելի աչքի զարնողներն են Անգղիոյ պանիրներն ու եզան մսին աղածը :

Նաու եւ նաւակի օրինակները քեպէտ քիջ՝

բայց շատ սիրուն են, մանաւանդ մեկ մեծ շոգե-
նաւի մը օրինակը որ դեպ ի երկայնքին կտրուածի
պէս ըլլալով՝ բոլոր ներսի բաժանմունքներն ու
կազմուածքը աչքիդ առջեւը դրած է :

Բանաձ մետաղներու կողմանէ այս բանս դի-
տուեր է որ Անգղիան պողպատի եւ ամէն տեսակ
մեծամեծ գործիքներու շատ մը օրինակներ խրկեր
է ալ նէ, մանր զարդերու գործիքներ գրեթէ
ամենեւին չէ խրկած : Այն գործիքներուն շատին
կատարելութիւնը մէյմը շինուածքին մաքրու-
թիւնը, մէյմալ գնոյն աժնութիւնն է :

Ոսկերջուրեան բերքերուն մէջ աղուոր բաներ
շատ կան, մանաւանդ մեծամեծ արծրեղէն բա-
նուածքներ որ այլ եւ այլ պատմական կամ վի-
պասանական տեսարաններ ձեռացուցեր են.
ասոնցմէ ոմանք Գաղղիոյ բանուածքներուն ջնաս-
նին ալ նէ, ոմանք կընաւասարին անոնց : Ակնա-
գործութեանը մէջ աւելի բարակութիւն ու աւելի
կիրք ակտորձակ կերեւնայ. որով զարդերը այն-
պէս շինուած են որ մետաղը գոհարներուն բազ-
մութեանը մէջ չտեսնուելու պէս եղած է :

Բրտի խեցեղէն անօրներու կողմանէ շատ յա-
ռաչադեմ են Անգղիացիք. անոնց կարգն են
երկու անագին աշտանակներն որ Վիկտորիա
բագունին Գաղղիոյ կայսեր ընծայեր է, եւ շատ
մը բնալուծական մեծամեծ բորանոցներ եւ ուրիշ
գործիքներ : Բայց բիրեղի եւ ապակիներու կող-
մանէ սրջափ ալ վարպետ ըլլան՝ դեռ Գաղղիա-
ցոց չեն հասած :

Բամպակեղէն ու բրդեղէն բերքերու կողմանէ
խիստ շատ բան բերեր են Անգղիացիք : Շատ մը
գեղեցիկ կերպաններ, չուխաներ եւ ուրիշ ազնիւ
լարեր ալ կան որ Գաղղիոյ մաքսատուները չեն
բողոր որ Անգղիայէն բերուին ու ծախուին :

Անգղիացոց մետաքսեղէններն ընդհանրապէս
Գաղղիոյ մետաքսեղէններուն չեն հասնիր. սա-

կայն բաւիշներ, կագեր ու շղարշներ կան որ
գերազանց են :

Կտաւեղէնի մէջ Իոյանտան հարուստ է, եւ այն
երկրին շատ քաղաքները կանեփը կըբանին ու
կտաւէ լարեր կըշինեն՝ իրարմէ ազնիւ ու ամուր.
բայց հանդիսի բերուած չեն. աւելի աչքի երե-
ցածներն են առագաստի լարեր ու *պանխտա*
ըսուած կտաները :

Անգղիոյ գանազան հիւսուածքները, այսինքն
գուրպաններ, բաճկոններ, եւ այլն, նմանապէս
բրդէ ձեռնոցներ որ աշխարհիս ամէն կողմը
կըխրկուին, իրենց կատարելութիւնները հոս ալ
կերեցընեն, որ են դիմացկուութիւն եւ ամու-
րիւն :

Տեսնողները կըզարմանան Անգղիոյ բանուածք-
ներուն գեղեցկութեանն ու ամուրեանը վրայ .
նոյնպէս ալ գորգերուն ու կապերտներուն, որ
բեպետ Գաղղիոյ մէջ բանուած Պովէի, Կոպլէի,
Օպլիստի գորգերուն չեն հասնիր աղուորու-
րեան կողմանէ, բայց անոնցմէ շատ աւելի ածան
են :

Խիժակէ կամ *բառչու* ըսուած առաձգական
նիւթէն շինուած գործիքներուն ու հագուստնե-
րուն խիստ շատ տեսակները կան : Խիժակէ հա-
գուստներ կան որ բերեւութեան կողմանէ յիբափ
կարգէ դուրս կերպով զարմանալի են :

Տան կարասիներուն պակասութիւնն է հին ձեւ
ու հաստ երեսոյք. բայց Ուելլիս անունով անգղիա-
ցոյն փայտի վրայ փորած ծաղկըներուն ու
բուջուններուն գեղեցկութեանը չափ չկայ : Գաշ-
նակները (փիանօները) մանտի փայտէ ըլլալու
տեղ՝ ընկուզենի են :

Անգղիոյ փորագրութեան, տպագրութեան,
վիճագրութեան, կազմարարութեան ալ խիստ
շատ փորձերն ու օրինակները բերուած են որ
ամէն գովեստի արժանի են :

Գ. Հ Ա Ն Գ Ի Ս Ս Բ Ա Ն Ա Շ Խ Ա Բ Հ Ա Շ Է Ն Մ Ա Բ Գ Կ Ա Ն

ՖՐԱՆՔԼԻՆ

(Շարայարութիւն).

Ամերիկացիք այնչափ մեծ վստահութիւն ու-
նէին Ֆրանքլինի խելքին ու արդարասիրութեանը

վրայ որ ամէն տեսակ քաղաքական պաշտօններ
առաջարկեցին իրեն : Ֆրանքլին ինքն իրեն հա-

մար կանոն դրած էր որ պաշտօնի ետեւ չըլլայ ամենեւին, պաշտօն մը որ տան՝ չէ չըսէ, պաշտօն մը առնելէն ետեւ՝ կամովին չհրաժարի. ասով ամեն պաշտօններն ալ այնպէս լաւ կատարեց որ իբր քէ մէկ հատ մը միայն ունենար :

Փենսիլվանիոյ ազգային ժողովոյն մէջ իրեն խօսքերը մէյմէկ պատգամ էին. ինքն էր անոր խորհուրդներուն հոգին, ու առանց իրեն հարցունելու՝ առանց իրեն գործակցութեանը ամենեւին գործ մը չէր տեսներ : Ինչ որ կուգէր ընդունելի ընել ուրիշներուն՝ առաջուց կը հրատարակէր՝ կարճ, ազդու, խելացի պատճառաբանութեամբ, որով եւ ամեն խորհուրդները ի գործ կը դրուէին : Այն ատենները, 1742էն մինչեւ 1754, Անգղիոյ ու Գաղղիոյ մէջ պատերազմ կար. այն պատերազմը Ամերիկային ալ դպչելով՝ հարկ եղաւ Փենսիլվանիան պաշտպանել Գաղղիացոց դէմ, եւ Ֆրանքլինի ընկալ՝ մէկ դիէն գօրք ու զենք պատրաստել, մէկ դիէն ալ աշխատիլ որ Ամերիկայի զանազան գաղթականութիւնները իրարու հետ միանան. եւ անա այն կերպով հիմ դրուեցաւ Միացեալ Նահանգաց տերութեանը :

Անգղիացիք հասկըցան քէ անով Ամերիկան իրենց ձեռքէն կամաց կամաց պիտի ելլէ, առաջ անցան եւ ըսին քէ մենք ձեզի պաշտպանութիւն կրնենք. ուստի գօրք ալ յուղարկեցին Քանատայի Գաղղիացոց դէմ՝ Պրանտոք գօրավարին ձեռքովը : Ֆրանքլին ու Գեորգ Վոշինկրոն ամերիկացի քաջ երիտասարդը մեծամեծ օգնութիւններ ըրին Պրատտօքին, բայց այն գօրավարը՝ Ամերիկայի պատերազմներուն վարժ չըլլալով յաղթուեցաւ Գաղղիացիներէն ու ինքն ալ ընկաւ մեռաւ. անով պէտք եղաւ որ Ֆրանքլինն ու Վոշինկրոնը մինակ պաշտպանեն իրենց գաղթականները : Ֆրանքլին մանր մանր ամրոցներ շինեց Փենսիլվանիոյ սահմանագլուխը՝ վայրենիներուն դէմ, ու հինգ հարիւր հոգով անոնց դէմ գնաց : Բայց Անգղիոյ տերութիւնը չախորժեց Ամերիկացոց մասնաւոր գօրքի տէր ըլլալէն. պէտք եղած գօրքը եւ կըլլուղարկեմ ձեզի, ըսաւ, դուք միայն տուրքերնիդ տուէք ինձի : Այս տուրքի խնդիրը մեծամեծ դժուարութիւններու պատճառ եղաւ. այնպէս որ Ամերիկացիք Ֆրանքլինը յուղարկեցին Լոնտրա իբրեւ գործակալ, անիկայ ալ զարմանալի խոհեմութեամբ ու գործունէութեամբ ոչ միայն այն դժուարութիւնները վերուց, այլ եւ Անգղիոյ տերութեան Քանատայի տիրելուն պատճառ եղաւ : Ուստի երբոր 1762ին Փիլադելֆիա դարձաւ, Փենսիլվանիոյ ժողովը իբրեւ ի վարձ

անոր աշխատութեանը 5000 լիբայ սրեւիկն (125,000 ֆրանք) տուաւ, ու հրապարակական շնորհակալութիւններ ըրաւ :

Մինչեւ այն ատենները, այս ինքն մինչեւ 1765, Ամերիկացիք զանազան տուրքերէ ազատ էին. այն տարին Անգղիոյ տերութիւնը որոշեց որ անոնք իրենց պատաստանական ամեն գրուածքներն ալ կենքանշան բղբի վրայ գրեն : Ասոր չլիմացան Ամերիկացիք, մեծ ժողովի մը մէջ վճռեցին որ այն տուրքը չտան, եւ այնուհետեւ Անգղիայէն վաճառք չառնեն ամենեւին : Անգղիոյ տերութիւնը համոզուեցաւ Ֆրանքլինի իմաստուն խօսքերէն (որ երկրորդ անգամ Լոնտրա յուղարկուած էր) եւ կենքանիշ բղբերուն տուրքը վերուց. բայց իր շահն ու իշխանութիւնը ձեռքէ չհանելու մտքով՝ 1769ին տուրք դրաւ ապակիի, բղբի, կաշիի, ներկի ու չալի վրայ որ Ամերիկացիք Անգղիայէն կառնէին : Ֆրանքլին հասկըցաւ որ Անգղիոյ այս խստութիւններուն ծայրը գեշի պիտի երթայ, ու Ամերիկացիք գլուխ քաշելով՝ պիտի հարկադրին վտանգաւոր պատերազմի մը ձեռք զարնելու. ուստի ամեն ջանք ըրաւ գրով եւ բանիւ որ հաշտութեան ձար մը ըլլայ, այնպէս որ քէ Անգղիոյ պատիւը պահուի եւ քէ իր հայրենակցաց իրանունքները ոտքի տակ չերբան : Բայց իր խելացի խորհուրդները, արիական յանդիմանութիւնները, ճարտար սպանալիքները Անգղիոյ տերութեան առջեւ բանի չեկան : Կարճեւ քէ ատեն կայ որ իշխանաւոր մարդիկ ոչ բան մը կը տեսնեն եւ ոչ խորհուրդ կըլսեն, եւ խրատուելու տեղ աւելի կը զայրանան. այս կերպով Ֆրանքլինն ալ Անգղիոյ խորհրդականներուն կասկածելի եղաւ եւ բազաւորին ատելի՝ իբրեւ Ամերիկացոց զրգոխչ :

Նոյն միջոցին Մասաչուսեթ զաւառին կուսակալն ու ատենադպիրը եւ ուրիշ քանի մը գաղթականներ բուզք գրեւ էին Անգղիա եւ կըլլորդութիւն որ տերութիւնը իր խստութիւններն աւելի սաստկացրէ Ամերիկացոց դէմ : Այն բղբերը Ֆրանքլինի ձեռքն ընկան, ինքն ալ իր հայրենակցացը յուղարկեց, եւ Մասաչուսեթի բնակիչները վերջի աստիճանի գայրացած՝ դատաստան բացին իրենց կուսակալին դէմ՝ գործակալ անուանելով Ֆրանքլինը :

Անգղիոյ ոստիկաններն ու Գեորգ բազաւորը մտքերնին դրին քէ քան զայն լաւ առիք չեն գտներ Ֆրանքլինի անունը կոտորելու եւ զինքը գետնէ գետին գարնելու համար : Վետրպլըն անուանով յանդուգն, աներես ու խեղկատակ փաս-

տաբան մը գտան որ ամբաստանեալները արդարացրնէ ու ամբաստանիչը դատապարտէ : Այն հասարակաց պատկառելի ու բոլոր աշխարհիս առջեւ գովելի Ֆրանքլինը չորս հինգ ժամ ամեն տեսակ հեզնութիւն ու չլքուած նախատինքներ լսեց. եւ մինչդեռ խորհրդականները ստեպ ստեպ անվայել կերպով կրծիծաղէին, Ֆրանքլին այն փաստարանին առջեւը նստած՝ անխոռով ու անշփոք մտիկ կընէր ըսածները, եւ ամեն մէկ նախատական խօսքին՝ ձեռքովը փոք-

րիկ նշան մը կընէր՝ ուսին վրայէն դեպ ի կոնակը անցընելու պէս, որով ըսել կուգէր թէ նախատինքները վրայէն անդին կանցնէին ու իրեն չէին վնասեր : Բայց դատաստանէն ետեւ դուրս որ ելաւ՝ ըսաւ Ֆրանքլին քովի բարեկամներէն մէկուն. « Այս գեղեցիկ ճառին գնողը դեռ ստակը չէ տուած, բայց վախճմ թէ շատ սուղ պիտի նստի իրեն : » Իրացընէ ալ քիչ ատենէն Գեորգ Գ այն ճառին տեղը բոլոր Ամերիկան ձեռքէ հանեց :

(Շարայարութիւնն ուրիշ անգամ :)

Գ. Հ Ա Յ Կ Ա Չ Ե Ա Ն Թ Ա Ն Գ Ա Ր Ա Ն

ԿԻՊՆՈՍԻ ԵԶԵՐԲԸ ԵՐԵԿՈՅԵԱՆ ԶԲՕՍԱՆՔ ։

Պեղծիցնոյն իշխանութիւն Երուսաղեմի ճամբորդութենէն դառնալու ատեն Տարսուէն անցնելով, ուզեց որ տեսնէ Կիւղնոսի ջրվեժը, ուր կըկարծուի թէ մեծն Աղէքսանդր յուսցուէր էր, եւ քիչ մնացէր էր որ բաղդը կործանի ու յաղրութիւնները վերջանան : Տարսուի մեջ գտնուող Երուսաղեմի իշխանութիւնն այն գնացին. եւ օրն էր 8 նոյեմբերի 1852ին :

Անգղիոյ հիւպատոսին պատրաստած ընթրիքն էտրը ճամբայ էլաւ. իշխանութիւն, առջեւէն գունդ մը զինուորներով (գապրիլէ), Ետեւէն ալ քաղաքին բոլոր Երուսաղեմները : Մեկ ժամ երբայէն Ետեւ հասան ձիաւորները Կիւղնոսի ջրվեժին քով, ուր առաջուց վրաններ դրուած ու օշարակներ պատրաստուած էին : Իշխանութիւն գմայլած կընայէր Տարսուի տեսիլն վրայ որ անապատի մեջ գտնուած ովասիսի մը կընմանէր : Կիւղնոսի ջրերը բանի մը մէքք բարձրութենէ բնական առազանի մը մեջ րավելու ատեն կըվըխտային, եւ արեւն որ լեռան Ետեւէն մարը մտնելու վրայ էր՝ իր ճառագայրներովը կոսկեգօծէր Տօրոսի ձիւնապատ գօտիներն որ երբայով կընեռանային ու հորիզոնին մեջ աներեւոյր կըլլային :

Շատ գեղեցիկ զբօսանք էր այն իրիկուան զբօսանքը, ուր ամեն մարդ միտքը կըբերէր այն ամեն ժամանակ

UNE SOIRÉE SUR LES BORDS DU CYDNUS ։

Lorsque madame la princesse Belgiojoso traversa Tarsous au retour de son voyage en terre sainte, elle voulut visiter la cascade du Cydnus où l'on suppose qu'Alexandre le Grand prit le bain qui faillit briser sa fortune et mettre un terme à ses conquêtes. La colonie européenne de Tarsous l'accompagna dans son excursion : c'était le 8 novembre 1852.

Après le souper que le consul d'Angleterre lui avait offert, la princesse se mit en marche, précédée d'une escorte de *zaptiés* et suivie de tous les Franks de la ville. Après une heure de marche, la cascade arriva au Cydnus, tout près de la cascade où on avait d'avance dressé les tentes et préparé un *refresco*. La princesse admirait la vue de Tarsous qui semblait une oasis placée au milieu du désert. Les eaux du Cydnus bouillonnaient en tombant de plusieurs mètres dans un vaste bassin naturel, et le soleil en se couchant derrière la montagne dorait de ses rayons les chaînes neigeuses du Taurus, qui se prolongeaient au loin et se perdaient à l'horizon.

Rien n'était plus beau que cette soirée où chacun apportait ses souvenirs et repassait dans sa mé-

Պարոն Լանկուային Տարսուի վրայ գրած տեղեկութիւնը ամսագրոյս Ե բնույն մեջ զրկենք. նոյն մեր հայերենագետ քարեկամը հաղորդեց մեզի նաեւ Կիլիկիոյ մեջ ըրած ճանապարհորդութեանը մեկ մասը՝ հանդիման Տարսու քաղաքին տեսարանովը՝ որ հոս կըդնենք :

1 Nous avons publié dans le cinquième numéro de notre Revue la description de Tarsous, rédigée par M. Victor Langlois. Notre savant ami et arméniste a bien voulu nous communiquer ensuite un épisode de son voyage en Cilicie, avec une vue de Tarsous que nous reproduisons ici.

նուջակաւոր եղած երկրին զիսէն անցած դիպուածները :

Մինչդեռ ամեն մարդ համարձակ կըզբուցէր իր մտածութիւնները, Պարոն Էտմոն Փերոն գաղղիացի երիտասարդը, որ հեռուն արմաւենիի մը տակ նստած էր, եկաւ վրանին մէջ իր տեղը անցաւ, ուր արդէն նարկիլէները կը մխային, եւ այս տաղը կարդաց որ նոյն իրիկուներ շարադրէր էր .

moire la série des événements qui s'étaient accomplis sur cette terre célèbre à toutes les époques.

Quand chacun eut donné un libre cours à ses pensées, un jeune Français, M. Edmond Peyron, qui s'était tenu à l'écart à l'ombre d'un palmier, vint prendre sa place sous la tente où fumaient déjà les narguilehs, et récita ces stances qu'il avait composées pour la circonstance :

Տարսոն կիլիկեաց :

Ա.

Ո՛վ վաղափուլն մեծութանց աւերակք,
Երջանկաւտ դարուց նըշխարք պատուական.
Մեծրդ Տարսոն, տեսանողաց սուրբ քաղաք,
Առաքելոյն Պօղոսի վայր ծընընդեան.
Պատառք միայն քո պերճ փառաց վաղնի
Թաղեալք ի նոյ եւ կիսարաղք երեսին,
Քեզ անձանօր են յիշատակք անձկալի
Քաջաց բազմաց որ վաղ ի քեզն կեցին :

I.

Ruines de ta splendeur antique,
Restes d'un temps plus fortuné,
Tarsous! ô cité prophétique!
Où l'apôtre saint Paul est né;
Il ne reste plus de ta gloire
Que des lambeaux ensevelis;
Tu ne connais pas la mémoire
De tes héros du temps jadis!

Բ.

Եւ ժամանակ իւրով անգուրբն ձեռք
 Չօր հանապազ ի շինուածոցդ հոյակապ
 Քանցեալ կորգէ մէն մի քարիւրս նորոզ,
 Տրնկէ ի կողսրդ նոր զուպայ ծընգակապ :
 Չայս օրինակ անա բնութիւն նախանձոտ
 Յաւեր դրնէ զմարդկան վաստակս յանխրնայ,
 Եւ ինքն անցեալ բազմի աննոզ եւ անփոյթ
 Ի հրաշակերտ նոցին արդեանցըն վերայ :

Գ.

Նորա միայն է աստ ամել ի հանդէս
 Ըզիշատակ ժամանակացն այն շքեղ
 Տորս զեւարոյսն Աղեքսանդրոս արքայ վես
 Եկրն եկաց զափամբս այսու վարսագեղ,
 Եւ զաղտաջուրն յայնժամ Կիւզնոս զեղածուփ
 Ի զով ալիսն ըզնա ձրգեաց ի հրապոյր.
 Եւ ցանզ երկուց եզերց նորին տունկ եւ բուփ
 Ի սառնորակն անձնանրկատ զան ի ջուր :

Դ.

Աստ դափնեվարդքըն բարձրուղէ բոցավառ.
 Եւ քաղցրահոտ նարնջնիք խոռոնախիտ
 Գեւարդրոջ խոռոնեալ ծաղկունս ընդ իրեար
 Վառեն ըզդեմբս տեսողացն ի ժըպիտ.
 Իսկ ի բացե ալիք նորին փքրփրաղեզ
 Քառալզրլոր ընդ բուխ պարեխս արաստոյ
 Ի վայր հոսն քրտմընելով տակապէս
 Մառախլապատ հորիզոնին ի ներքոյ :

Ե.

Ամբարձածիզ արմատնին ի դաշտի
 Յայն ի պատկեր յաւելու գեղ բարերաստ,
 Եւ Տօրոսի տարածեալ գիւրըն գօտի
 Չըքնադատիպ անդ յօրինէ առագաստ :
 Բարէ քանի վըսեմ են այս տեսարանք
 Որ հիացեալ աջաց մերոց հարկանին,
 Եւ վաղընչուց ժամանակացն ուրուականք
 Գեւ ըզվայրօքս ըզբափ առեալ տատանին :

Անկէ Էտրը իշխանուհւոյն նետ Էկող Էրաժիշտները
 նուագարաննին նետք առին ու լեռնաբնակաց Էրգերը
 Էրգեցին բնարով ու դափով :

Գիշերուան մութն որ կոխեց, միասորները ձամբայ
 Էլան դեպ ի Տարսոն. Էրկրորդ օրը իշխանուհին պիտի
 Էլէր անկէց որ Փոքր Ասիայ մէջ ըրած ձամբորդու-
 րիւնը առաջ տանի :

II.

Et le temps de sa main cruelle,
 Chaque jour à tes monuments
 Attache une pierre nouvelle,
 Arrache une plante à tes flancs :
 Ainsi la nature envieuse
 Détruit les travaux des humains,
 Pour s'établir insoucieuse
 Sur les chefs-d'œuvre de leurs mains !

III.

Elle seule ici peut nous rendre
 Le souvenir des jours fameux
 Où l'on vit le jeune Alexandre
 Arrêté sur ces bords ombreux,
 Quand le Cydnus aux eaux cachées
 Par sa fraîcheur sut l'attirer ;
 Toujours ses deux rives penchées
 Dans son cristal vont se mirer !

IV.

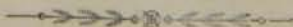
Sur ses bords les lauriers-roses,
 Les orangers au doux parfum,
 Mêlant leurs fleurs fraîches écloses
 Donnent un sourire à chacun :
 Et plus loin son onde écumante
 Roulant sur les rochers fumeux,
 Se précipite frémissante
 A travers l'horizon brumeux !

V.

Un palmier surgit dans la plaine,
 Pour achever ce beau tableau,
 Et le Taurus étend sa chaîne
 Formant un superbe rideau :
 C'est un spectacle magnifique
 Qui s'offre à nos yeux enchantés,
 Et des ombres du temps antique
 Ces lieux sont encor fréquentés !

Après cette lecture, des musiciens qui avaient suivi la princesse prirent leurs instruments et chantèrent des airs des montagnes en s'accompagnant du psalter et du tef.

La nuit était venue et la cavalcade reprit la route de Tarsous, que la princesse devait quitter le lendemain pour continuer son voyage dans l'Asie-Mineure.

Ե. ՓԱՐԻԶԵԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԱՆԿՈՒՄՆ ՍԵՒԱՍԹՈՓՈՒԼԻ

Ոչ միայն ամսոյս այլ եւ բովանդակ 1855 տարւոյս գլխաւոր եւ անմոռանալի դիպուածն եղաւ Սեւասթոփոլի առումը սեպտեմբերի 8ին :

Ռուսաց տերութեան արծուոյն ծովային զօրութեանը մեկ բոյնն էր Սեւասթոփոլ, եւ անմատոյց ու անտոխկ կըսեպուէր Ռուսաց եւ շատ մը օտար ազգաց : Երկար ժամանակ, այսինքն ամբողջ 522 օր դիմացաւ արծիւը չորս տերութեանց իրեք կողմէն կարկտի պէս իրեն դեմ տեղացած կրակներուն . մեկ դիէն իր սոսկալի ճանկերուն մեկուկը ինքն ալ իր կայծակները կըբօրափէր բշեամիներուն վրայ, մեկ դիէն ալ մեկալուկը բոյնին աւերմունքները կըշտկըտէր : Վերջապէս ճարը հատաւ, բոյնին կէսը կրակի տուաւ, կէսը ծովուն մեջ ընկզմեց, մնացած ձագերն ալ բերուն վրայ առած դիմաց անցաւ : Վարսունհինգ միլիոն ժողովուրդ գայն որ տեսաւ՝ *անոյ* կանչեց մոնչելով, սխրագին, բայց ոչ յուսանատ կատաղութեամբ, անդին անոր կրկին բազմութեամբը ժողովուրդ ծափ գարկաւ ցնծութեամբ ու *յաղծունճին* գոչեց ուրախութեամբ ...

Այս նշանաւոր դիպուածին ինչպէս որ նախըն-

բաց պարագաներուն վրայ չենք խօսած մենք, հաւանական հետեւանքներուն վրայ ալ խորհրդածութիւն ընելը մեր պաշտօնէն դուրս կըճանչնանք. քաղաքական լըրագիրներուն պահուած է այդ դժուարին ազատութիւնն ու ծանր պատասխանատուութիւնը :

Սեւ ծովուն ափանցը վրայ բիւրաւոր հրաշունջ վիշապները դեռ կըգոռան երկու կողմէն . բայց արդեօք անաւոր փոքորկի մը անցած գնացած ամպերուն հետաւոր որոտման ձայներուն չենք կրնար նմանցընել անոնց գոռումն ալ, ու խաղաղաւետ հանդարտութեան մը՝ մօտաւոր գեղեցիկ առաւօտուն յոյսը չենք կրնար գուշակել ...

Ստենն է արդեօք որ Մասեաց Ազաւնոյս համաձիտ եւ համազգի խաղաղասերք ակտրժելով մտիկ ընեն այն Հաշտութեան յորդորակն որ Գաղղիոյ եւ մեր, մշնաւանդ քե բոյր աշխարհիս սիրելի բանաստեղծը Պ. Լամարքին երգած է ատենով : Ինչ որ ինքը Գերմանիայ Հռենոս զետոյն հետ խօսելով ըսեր է՝ հիմա մեր միտքը բնական կերպով մը Գանուրին կըտանի շատ բանի կողմանէ, երբեմն ալ չքնաղագեղ Վոսփորին :

ՅՈՐԿՈՐԱԿ ՀԱՇՏԻՅ

Ընրա պերճ եւ ազատ ընդ քո լայն արանետ
Հռենոս, նորբղ Նեղոս, բաժակ բիւր վեհագանց,
Եւ գազգաց որ նըստին յամպ քո շուրց կենսաւետ
Առեալ տար բզգոռումն եւ բզկիրս խրոխտապանն :

Ա.

Կոնակին քո բիւրեղ ներկ ոչ եւս առնուցու
Ի Փրանկին շէկ արիւն, ի կապոյտ Գերմանին .
Ոչ ի փուլ գան կամուրջբղ այդ ի բունդ մարտացու
Որք յազգաց առ ազինս ձեռք հաշտից կարկառին .
Ռումբ եւ գունտ ատրագոյն, ծիածանք գուպարաց,
Ոչ գայցեն շիջանել առ ակինդ շառաջուկ .
Ոչ մանուկ այլ տեսցէ ի բարձանց պարբսպաց
Ըզկարտեաշ լանջս ի լուդ բօրափեալս լընդերաց,
Եւ ոչ յալիսդ անշունջ բազուկ :

LA MARSEILLAISE DE LA PAIX

Roule, libre et superbe entre tes larges rives,
Rhin, Nil de l'Occident, coupe des nations !
Et des peuples assis qui boivent les eaux vives
Emporte les défis et les ambitions !

I.

Il ne tachera plus le cristal de ton onde,
Le sang rouge du Franc, le sang bleu du Germain ;
Ils ne crouleront plus sous le caisson qui gronde,
Ces ponts qu'un peuple à l'autre étend comme une main !
Les bombes et l'obus, arc-en-ciel des batailles,
Ne viendront plus s'éteindre en sifflant sur tes bords ;
L'enfant ne verra plus du haut de tes murailles
Flotter ces poitraills blonds qui perdent leurs entrailles,
Ni sortir des eaux ces bras morts !

Ընրա վճիտ եւ ազատ, եւ գպատկեր ցոյացիկ
Մամուապատ հին բերդից ի տեսիլ աժ ի բեզ,
Եւ գլխմաց որ կընձռին բաղեղամբ խոռոնամիզ
Իբբ յօնիւր խորշոմեալ դեմս անդորր ոգի հեզ :

Բ.

Այդ քո նաւր կենդանիք ոյց սրդոխն է հոգի
Զխրեանց բաշ բոցավառ սրփռեացեն յար ըզբէս,
Յայտեսցեն բիւր փըրփուրք խիտ բախմանց բիակի,
Լիզեսցէ գոյ կապոյտ նոցին ծուխ սրբարեւ :
Եւրոպայ եօրնարիւ ազգք ի բեզ ձօձելով
Քաղցր ի յերգ յաղբեսցեն քոց այեաց բարբառոյն,
Կեսք յաւար վաճառուց մեռս ագան ձըգելով,
Ի յերինս այլ ուր Տերն նեղու գրեզ դիմելով
Զի տեսցեն նւր եղիր ըզբոյն :

Ընրա սուրբ եւ ազատ . զի որ ստեղծ գայն կամար
Ուր մանկան դաստ կարէ սանձարկու լինել բեզ,
Հրաշագեղ ծաւայէ գրո կարիւս անհամար
Ոչ որդուցն անըջրպետ, այլ զի գոյ եղիցես :

Գ.

Եւ զի մեզ գալ ի վտեր ըզբերանց եւ զղաշտեն,
Մեր բերեւ են խորանք գորս ընդ հուպ հողմ առցե .
Զեւ սեղանն յոր բազմիմբ լեալ բախուր ի նացեն
Յանուանէ մեզ անտի մանն արիւր նայնեսցէ :
Յաւարտել ակօսից նոցին խոփ տայ գրեղուն .
Զիք արփւոյն նըշուից ըսպառող բիբ ական .
Արտ խոպան ընկըլնու ի նասկացըն ծովուն .
Եւ տոնմից մեռելոց ի ծածկոյր մահարուն
Ե՞րբ պակասեաց հողոյն պատան :

Ընրա սեզ եւ ազատ ընդ դերբուկս անհամար,
Ո՛վ վըտակղ Արմինեայ, Գերմանաց եւ Կեղտաց .
Ի քո բուրս բանակեայր Կարոյ մեձն եւ Կեսար
Զբեզ արբին գանըսպառող տըւեալ գոց դաստակաց :

Դ.

Մինչեւ ցէրք ոխ եւ քեն եւ սանձանք կան յազինս,
Այդ արձանք եւ այդ ջուրք ստեղիք Աստուծոյ .
Սանձանաց նետս ուրեր ո՞ ետես ընդ երկինս .
Ո՞ւր պարիսպ կամարին, ո՞ւր կորող կոփածոյ .
Ազգք երկրի, նայն ունայն, խըծղըծից վայելուց,
Մի սանձան ընրացից եւ սիրոյց է սանձան .
Հերձցին դրօշք այդպիսիք, անա նայն սըրտատուց .
« Հայրենիս ո՞ ունի. — այլ բինտ ուանձընդիւր,
« Եղբայրութեան չիք մի կայան : »

Ընրա վսեմ եւ ազատ ընդ աշխարհս մեր ո՛վ գետ,
Մի բնաւ բեզ լիցի փոյր ի քո զնացըս բերրի
Թէ որ ջուր բեւ առնեն կամ ըմպեն յաղբերեղ
Գեմս ի յելս ունիցին բէ ի մուտս արեզի :

Ե.

Ոչ ծովք ոչ աստիճանք ոչ առուք գետահետ
Ի մարդկան ըստացուածս արկանեն այլ բաժին .
Հանձարոյ միայն ջափք են նոցունց անըջրպետ;
Տիեզերք յոյս առեալ եւ ի մի սեր շարժին :

Roule libre et limpide, en répétant l'image
De tes vieux forts verdis sous leurs lierres épais,
Qui froncent les rochers, comme un dernier nuage
Fronce encor les sourcils sur un visage en paix.

II.

Ces navires vivants dont la vapeur est l'âme
Déploieront sur ton cours la crinière du feu;
L'écume à coups pressés jaillira sur la rame,
La fumée en courant léchera ton ciel bleu.
Le chant des passagers, que ton doux roulis berce,
Des sept langues d'Europe étourdira les flots,
Les uns tendant leurs mains avides de commerce,
Les autres allant voir, aux monts où Dieu le verse,
Dans quel nid le fleuve est éclos.

Roule libre et béni ! Ce Dieu qui fond la voûte
Où la main d'un enfant pourrait te contenir,
Ne grossit pas ainsi ta merveilleuse goutte
Pour diviser tes fils, mais pour les réunir !

III.

Pourquoi nous disputer la montagne ou la plaine ?
Notre tente est légère, un vent va l'enlever ;
La table où nous rompons le pain est encor pleine,
Que la mort, par nos noms, nous dit de nous lever !
Quand le sillon finit, le soc le multiplie ;
Aucun œil du soleil ne tarit les rayons ;
Sous le flot des épis la terre inculte plie :
Le linceul, pour couvrir la race ensevelie,
Manque-t-il donc aux nations ?

Roule libre et splendide à travers nos ruines,
Fleuve d'Arminius, du Gaulois, du Germain !
Charlemagne et César, campés sur tes collines,
T'ont bu sans t'épuiser dans le creux de leur main.

IV.

Et pourquoi nous haïr, et mettre entre les races
Ces bornes ou ces eaux qu'abhorre l'œil de Dieu ?
Des frontières au ciel voyons-nous quelques traces ?
Sa voûte a-t-elle un mur, une borne, un milieu ?
Nations, mot pompeux pour dire barbarie,
L'amour s'arrête-il où s'arrêtent vos pas ?
Déchirez ces drapeaux ; une autre voix vous crie :
« L'égoïsme et la haine ont seuls une patrie ;
« La fraternité n'en a pas ! »

Roule libre et royal entre nous tous, ô fleuve !
Et ne t'informe pas, dans ton cours fécondant,
Si ceux que ton flot porte ou que ton urne abreuve
Regardent sur tes bords l'aurore ou l'occident.

V.

Ce ne sont plus des mers, des degrés, des rivières,
Qui bornent l'héritage entre l'humanité :
Les bornes des esprits sont leurs seules frontières ;
Le monde en s'éclairant s'élève à l'unité.

Անդ էն իմ հայրենիք ուր շողէ Գաղղիա,
 Իմաստից ուր նովաւ բօրափի բուն բըմբիր .
 Չիք որում տարադէպ է մըտաց մեր կլիմայ,
 Չէ վասն իմ որ օտար թէ չիցէ անխմայ,
 Ճըշմարտութիւնն է իմ երկիր :

Ընքա հեզ էւ ազատ ընդ մէջ խրոխտ ամբոխից,
 Որ ի բո մըկանուան մըխեն միտս էւ պողպատ,
 Եւ գայրոյր նոցա հին յատակ բոց ընքացից
 Ի դարուս հախեսի ջեր ընդ ջրոյն սառնապատ :

2.

Կեցցեն ծնունդը քաջագունը Գերմանաց աշխարհին
 Որոց ցուրտըն ձակատ գաղէ հնոց հրաբորբոր,
 Ի մեծէն Կարոլէայ որ ի գուխ քազ առին,
 Որոց պետք յերապէ խորհրդոց էն Նեստորք .
 Ծայ ի ծայս է լեզուն գերք բամբջան ծիրանի
 Ուր իմաստը իջանէն իբր ի խոր ինչ վընէր .
 Միրտ անբոյր է նոցա իբր ըզգուր Սիրենի,
 Ուր արկեայքն ամենայն՝ սեր կամ քեն վայրենի
 Ոչ էրանեն երբէք ի վեր :

Ընքա քաջ էւ ազատ ընդ կամարս գեղազան
 Ասպետաց գետ անդորր, այլ սանձից աննըկուն,
 Զարբայիցոյ հայրագուր ծաղկեցո գգաւազան .
 Որ սիրով ընտրէ յուժ՝ նա ազատ է համբուն :

Է.

Թող կեցցեն էւ այս պարք փերակին Գաղղիոյ,
 Քաջարշաւ ուսմիբայր բենական բանակին,
 Ուղեւորք պարարեայր քաղցր յուսոյն ի ցօղոյ,
 Որ գնացին վարելով էւ բնաւ ոչ հընձեցին .
 Հող հրպեայ ի նոցունց տայ զընձիւղ յորդառատ,
 Զի փըրկեն անարծար էւ խոցեն անըստգիւտ .
 Սեզ մանկտի որոց սիրտ յանժոյժ թէ ներդապատ
 Լար է յայն աղեղան յոր ձըգին ձեռք ազատ
 Ոստուցանել մահ կամ խորհուրդ :

Ընքա ճն էւ օրհնեա դու գլըրկին գայս արիւն,
 Յուշ թեզ վասն երկուցուն աշ որ գրեզըն կազմեաց,
 Յականեղ բո բմպեն ամենի ցույ կարծուին,
 Թող էւ մարդ առ մարդով արբցեն յայդ եզերաց :

Ը.

Տեսք ն բարեկամք. — յայնատարք է երկիր .
 Արեւելք անտերունց կայ պարգեայ յարեւու .
 Անդ խոնջի կարանանըն դանդաղ ի նանիր,
 Ամային անդ բնութիւն քանձրախոր նինջ առնու :
 Անդ ազիւր ցամաքեայր հետս անջուրքս բողուն,
 Անդ ակօսք էն ծածկեայ ի փոշեաց հին գահոյց,
 Անդ ըստուեր կայ բրբգանց իբր ոսկի ցույ կանգուն
 Զջափ ժամուն ակնարկել մահատիպ աւազոյն
 Յանապատից մերկ ժամացոյց :

Ընքա էջ յայն ի ծովս ուր եփրատ մեռանի .
 Կըցորդեա դու գառէջս աշխարհիս երակաց .
 Տուր դարձեայ խոտ էւ ասր անդեոց խոպանի,
 Թող մի ազգ լիցի մարդն էւ մի շուր գետք ազգաց :

Ma patrie est partout où rayonne la France,
 Où son génie éclate aux regards éblouis !
 Chacun est du climat de son intelligence ;
 Je suis concitoyen de toute âme qui pense :
 La vérité, c'est mon pays !

Roule libre et paisible entre ces fortes races
 Dont ton flot frémissant trempa l'âme et l'acier ;
 Et que leur vieux courroux, dans le lit que tu traces,
 Fonde au soleil du siècle avec l'eau du glacier !

VI.

Vivent les nobles fils de la grave Allemagne !
 Le sang-froid de leur front couvre un foyer ardent ;
 Chevalier tombés rois des mains de Charlemagne,
 Leurs chefs sont les Nestors des conseils d'Occident.
 Leur langue a les grands plis du manteau d'une reine,
 La pensée y descend dans un vague profond ;
 Leur cœur sûr est semblable au puits de la sirène,
 Où tout ce que l'on jette, amour, bienfait ou haine,
 Ne remonte jamais du fond.

Roule libre et fidèle entre tes nobles arches,
 O fleuve féodal, calme mais indompté !
 Verdis le sceptre aimé de tes rois patriarches :
 Le joug que l'on choisit est encor liberté !

VII.

Et vivent ces essaims de la ruche de France,
 Avant-garde de Dieu, qui devancent ses pas !
 Comme des voyageurs qui vivent d'espérance,
 Ils vont semant la terre, et ne moissonnent pas....
 Le sol qu'ils ont touché germe fécond et libre,
 Ils sauvent sans salaire, ils blessent sans remord ;
 Fiers enfants, de leur cœur l'impatiente fibre
 Est la corde de l'arc où toujours leur main vibre
 Pour lancer l'idée ou la mort !

Roule libre, et bénis ces deux sangs dans ta course ;
 Souviens-toi pour eux tous de la main d'où tu sors :
 L'aigle et le fier taureau boivent l'onde à ta source ; [bords !
 Que l'homme approche l'homme, et qu'il boive aux deux

VIII.

Amis, voyez là-bas ? — La terre est grande et plane !
 L'Orient délaissé s'y déroule au soleil ;
 L'espace y lasse en vain la lente caravane,
 La solitude y dort son immense sommeil !
 Là, des peuples taris ont laissé leurs lits vides ;
 Là, d'empires poudreux les sillons sont couverts ;
 Là, comme un stylet d'or, l'ombre des Pyramides
 Mesure l'heure morte à des sables livides
 Sur le cadran nu des déserts !

Roule libre à ces mers où va mourir l'Euphrate,
 Des artères du globe enlace le réseau,
 Rends l'herbe et la toison à cette glèbe ingrate ;
 Que l'homme soit un peuple et les fleuves une eau !

Թ.

Ի գեղուն ամբոխից սպառազէն նահատակը
 Յայգւոյն սիւր սըլասցուք մինչ ի ծագս աշխարհին,
 Եւ զխարտեալ պարս մարդկան ժիր մեղուս ի վաստակ
 Սըփուեսցուք անդ ուր նոճր էւ մայրիք պատաստին :
 Անդ ուրեմն էւ Յովսէփ էւ Եղբարք մետասան
 Լիագիրկ որայից ի խընդիր խաղացին
 Ի կողմանս նեռաւորս ձոխ ավանց նեղոսեան
 Ուր Ապիս հարկանէր ներկս ի կաւ ջըբարբին,
 Եւ ծանր հընճովը դարձ արարին :

Ընքա խրոխտ էւ իշո յասողագարդն ի յԱրպեայց
 Զբըբզամէն ծառն ըստուար մեզ ի կայմ բարձրաբէրձ,
 Ըզկանեփն էւ ըզվուշ ի պարարտ բոց հովտաց,
 Զեղեփնս ի կամուրջ կապ երկուց քո Էգերց :

Ժ.

Օ՛ն արիւր էրբիցուք, այլ Եղբօր մի կարուստ,
 Մի վանաս խըծղըմին տառապեալ ժողովուրդ,
 Մի աջաց ձերունուոյն ի դարձին մեր անտուստ
 Սիրայնոյն փոխանակ պատմուճան արիւնուտ,
 Այլ բէրցուք ըզցորեան գուկի գասր ըզշերամ
 Միտս ազատ արգաւանդ յամեն ծագս աշխարհաց,
 Հիւսեսցուք հաշտ սիրովէս խընծղիւք յամայր ամ
 Գրօշ ի գոյն գեղեցիկ քաղցր ազանց համերամ
 Զմիտքիւն կնիք գոր էնն ընտրեաց :

Ընքա ցանգ կուտակեալ ըզինհակարդ գարնան
 Եւ ի շամբս Էղեգանց փըրփրացիր արբեցեալ.
 Գոյնք Եօրնեակ մեր դրօշուց սուրբ հաշտից ծիածան
 Ի քո ջուրս յարածամ բող առցէն ըզծաւայ :

ԼԱՄԱՐՏԻՆ .

IX.

Débordement armé des nations trop pleines,
 Au souffle de l'aurore envolés les premiers,
 Jetons les blonds essaims des familles humaines
 Autour des nœuds du cèdre et du tronc des palmiers !
 Allons, comme Joseph, comme ses onze frères,
 Vers les limons du Nil que labourait Apis,
 Trouvant de leurs sillons les moissons trop légères,
 S'en allèrent jadis aux terres étrangères
 Et revinrent courbés d'épis !

Roule libre, et descends des Alpes étoilées
 L'arbre pyramidal pour nous tailler nos mâts,
 Et le chanvre et le lin de tes grasses vallées !
 Tes sapins sont les ponts qui joignent les climats.

X.

Allons-y, mais sans perdre un frère dans la marche ;
 Sans vendre à l'oppresseur un peuple gémissant ;
 Sans montrer au retour au Dieu du patriarche,
 Au lieu d'un fils qu'il aime, une robe de sang !
 Rapportons-en le blé, l'or, la laine et la soie,
 Avec la liberté, fruit qui germe en tout lieu ;
 Et tissons de repos, d'alliance et de joie
 L'étendard sympathique où le monde déploie
 L'unité, ce blason de Dieu !...

Roule libre, et grossis tes ondes printannières,
 Pour écumer d'ivresse autour de tes roseaux ;
 Et que les sept couleurs qui teignent nos bannières,
 Arc-en-ciel de la paix, serpentent dans tes eaux !

LAMARTINE.

ՍԻՆՎԷՅՅԻՍԻ ՊԱՐԱՆՈՅԻՆ ԶԲԱՆՅԲԸ :

Փարիզու գլխաւոր լուրերէն մէկն է այս օրերս
 Սիւվէյիսի պարանոցին վրայ բացուելու ջրանցքը,
 որով Միջերկրականէն շիտակ Կարմիր ծովը,
 անկեց ալ Հնդկաստան պիտի երբան նաւերը :
 Այս գործողութեան համար երկու հարիւր քառասուն
 միլիոն ֆրանքէն աւելի ծախք պիտի ըլլայ
 կրսնն : Զրանցքը Աղեքսանդրիայէն ու Գանձիրէն
 անցնելովը՝ եզիպտոսի այն բարեբեր կողմերուն
 առուտուրը պիտի աւելցընէ ու բնակչաց հարըստանալուն
 պատճառ պիտի ըլլայ :

Այս Սիւվէյի կամ Սիւվէյիսի պարանոց ըսուածը
 աւագուտ ցամաք մըն է՝ որով Ափրիկէն Ասիոյ
 հետ կըմիանայ : Ատենով Փարսուն ներաւով,
 Խորն ալ Պաղովմոս Եղբայրասէր՝ եզիպտոսի
 րազաւորները՝ ջրանցք մը փորել տուած են եղեր

այն պարանոցին վրայ որ նեղոս գետին արեւելեան
 ճիւղը անով միանայ Կարմիր ծովուն հետ .
 բայց պարանոցին աւագներովը գոցուեր է այն
 ջրանցքը, եւ հիմա հազիւ քէ տեղը կերեւնայ : —
 Ուրիշ անգամ առիք կունենանք Սիւվէյիսի նոր
 ջրանցքին վրայ աւելի ընդարձակ տեղեկութիւն
 տալու :

Propriétaire-gérant : A. LACHAT.

Ի ՓԱՐԻԶ, Ի ՏՊԱՐԱՆԻՆ ՎԱՍԻԷՐԻ :

COLOMBE DU MASSIS

MESSAGER DE L'ARMÉNIE

PUBLIÉE SOUS LES AUSPICES

DE M. ÉDOUARD RAPHAËL GHARABIAN.

ԳԻՆ ԸՆԿԵՐԱԳՐՈՒԹՅԱՆ .		PRIX D'ABONNEMENT :	
Ի Փարիզ, տարիկան	25 »	Paris, par an	Fr. 25
Արտաքոյ	28 »	Étranger.	28
Գին միոյ տետրակի	3 »	Prix d'un numéro	3
<i>Տեղի ընկերադրութեան.</i>		<i>On souscrit :</i>	
Ի ՓԱՐԻԶ, Ի ԳՐԱՆՈՅԻ ՊԱՐՈՆ Ճ. ԱՐԱՄԵԱՆ,		A PARIS, CHEZ M. D. ARAM,	
Ի Փողոցն Սեն-Սիլվիս, Թ. 38.		rue Saint-Sulpice, 38.	

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ.

Ա. ԿԵՆՅԱՂԹԳՈՒՑ ԲԱՆԲ.

Մեծապատիւ Պօղոս Ամիրայ Տատեան ի Փարիզ .
Տեղեկութիւն Հայաստանեայց եկեղեցւոյ դէմ եղած
մեղադրութեանց վրայ . Հայ . եւ Գաղղ .

Բ. ՏԵՍԱԲԱՆԲ ԵՒՐՈՊԱՅ.

Հարեանցի տեսութիւն Անգղիոյ յուղարկած բերքերուն
վրայ :

Գ. ՀԱՆԳԻԹԱԲԱՆ ԱՆԻԱՐՀԱՇԷՆ ՄԱՐԳԿԱՆ.

Ֆրանքիւն . (Շարայարութիւն .)

Դ. ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ԹԱՆԳԱԲԱՆ.

Կիւրդոսի եզերքը երեկոյեան գրօսանք . Հայ . եւ Գաղղ .

Ե. ՓԱՐԻԶԵԱՆ ԱՄՍԱԳԻԲ.

Անկումն Սեւասրփոյի .
Յորդորակ Հաշտից . (Լամարքիւն .) Հայ եւ Գաղղ .
Սիւվիլիսի պարանոցին ջրանցքը :

SOMMAIRE.

I. CONNAISSANCES UTILES.

S. Ex. Boghos Dadian à Paris.
Note relative aux inculpations qui sont faites à l'Église
arménienne. Arm.-Franç.

II. TABLEAUX DE L'EUROPE.

Coup d'œil général sur les produits de l'Angleterre.

III. GALERIE DES HOMMES DE MÉRITE.

Franklin. (Suite.)

IV. MUSÉE ARMÉNIEN.

Une soirée sur les bords du Cydnus. Arm.-Franç.

V. CHRONIQUE MENSUELLE DE PARIS.

Prise de Sévastopol.
La Marseillaise de la Paix. (Lamartine.) Arm.-Franç.
Le canal de l'isthme de Suez.

1re Année. — Septembre 1855. — N° 9.